

Isusova molitva i hezihazam

Šesto, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:983513>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
FILOZOFSKO – TEOLOŠKI STUDIJ

IVAN ŠESTO

ISUSOVA MOLITVA I HEZIHAM

Diplomski rad

Split, 2022.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
FILOZOFSKO – TEOLOŠKI STUDIJ

IVAN ŠESTO

ISUSOVA MOLITVA I HEZIHAM

DIPLOMSKI RAD

Iz Ekumenskog bogoslovlja

kod doc. dr. dr. sc. Ivan Macut

Split, 2022.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
UVOD	2
1. HEZHAZAM	4
1.1. Povijest hezihazma	5
1.2. Hezihastički spor.....	8
1.3. Teologija hezihazma	11
2. ULOGA ISUSOVE MOLITVE U HEZHAZMU	15
2.1. Formulacija Isusove molitve te Ime Isus kao središnji dio molitve	16
2.2. Umna molitva i molitva srca.....	19
2.3. Isusova molitva kao put sjedinjenja s Bogom	23
3. HEZHAZAM I ISUSOVA MOLITVA IZ KATOLIČKE PERSPEKTIVE	25
3.1. Koncil u Firenci i tumačenje Palamasove teologije	26
3.2. Isusova molitva i „hezihazam“ u Katoličkoj Crkvi.....	27
3.3. Pobožnost imenu Isusovu u Katoličkoj Crkvi.....	29
ZAKLJUČAK.....	32
BIBLIOGRAFIJA	33
IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI	36
SUMMARY	37

SAŽETAK

Hezihazam kao duhovno – teološki pravac u pravoslavlju nastao je u 14. st. na V. carigradskom saboru 1351. godine. Premda je definiran tada, hezihazam vuče svoje korijene iz samih početaka kršćanstva i monaštva. Hezihazam teži prema jednom skladnom i skrovitom životu tražeći Božju prisutnost. Sveti oci hezihasti su zastupali posebnu metodu molitve koja ih je dovela do iskustva Boga, a njihovo iskustvo se sastojalo u viđenju nestvorene božanske svjetlosti. Ovo viđenje je za njih bilo vrhunac duhovnog iskustva na zemlji. Prakticirajući umno – srdačnu molitvu koja glasi: „*Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji, smiluj se meni grešniku*“ – hezihast – potaknut milošću Božjom, može vidjeti isto ono svjetlo i onu slavu koju su apostoli vidjeli prilikom Kristovog preobraženja na gori Tabor. Zbog ove tvrdnje u pravoslavnoj teologiji dolazi naziv taborska svjetlost. Ta svjetlost je njihovo iskustvo Boga. Ova tvrdnja navukla je mnoge kontroverze na hezihazam što je dovelo do V. carigradskog sabora. Glavni predstavnik ove teologije bio je sveti Grgur Palamas, episkop solunski.

Ključne riječi: hezihazam, nestvorene božanske energije, taborska svjetlost, Grgur Palamas, Isusova molitva, umna molitva, molitva srca, pobožanstvenjenje

UVOD

Iako dijelimo tisuću godina zajedničke baštine s Istočnom Crkvom, pravoslavna duhovnost, teologija, a na poseban način njihova mistična teologija ostaje nam skrivena i duboko nepoznata. Malo gdje se može čuti govor o pravoslavnoj duhovnosti i mistici. Rijetko se spominje na našem prostoru i u katoličkoj teologiji. Možda samo spomenemo njihovu liturgiju kao bogato blago Istočne Crkve, a misticizam i duhovnost koji ima izvor u liturgiji malo tko spomene. Razlog tome je i vjerojatno to što je Zapadna, rimska Crkva bogata misticizmom pa možda nemamo potrebe zanimati se za druge Crkve i njihovu teologiju. No, ipak možda ima nešto što bi nas moglo zainteresirati i u drugim kršćanskim sredinama.

U katoličkoj teologiji rijetko se čuje da netko govori o Grguru Palamasu, o tom divu pravoslavne teologije. Njegova teologija nestvorenih božanskih energija dala je pravoslavlju jedan novi obol i usmjerilo je pravoslavnu teologiju u jednom, za njih, kontinuiranom pravcu, premda se sa Zapadne strane čini kao jedna novost i nešto potpuno drugačije. Čini se kao da je pravoslavlje s Grgurom Palamasom doseglo duhovno – teološke vrhunce i da je samo sebi postalo dostatno u odnosu na Zapad. To može stvarati određene poteškoće glede ekumenizma jer katoličanstvo ne dijeli stavove Palamasove teologije. No, bez obzira na to, točka oko koje se vrti i iz kojeg proizlazi Palamasovo iskustvo Boga i njegova teologija jest hezihazam - odnosno Isusova molitva - koja je, ako možemo tako reći, srž i zjenica pravoslavlja i sredstvo pomoću kojeg se dolazi prema Bogu te postiže ono zbog čega se Sin Božji utjelovio, a to je čovjekovo pobožanstvenjenje. Na ovom području možemo itekako pronaći zajedničke točke.

Prema ovom cilju i smjera Palamasova duhovnost i teologija jer kršćanin po umno – srdačnoj i neprestanoj molitvi otkriva onaj Božji dar u sebi kojeg je primio po svetom krštenju. Ulazeći u svoje srce po Isusovoj molitvi čovjek se otvara božanskim energijama te imajući udjela u njima gleda isto ono svjetlo koje su apostoli vidjeli na gori Taboru. Tako Isusova molitva nalazi svoju teološku važnost i opravdanje u Palamasovoj teologiji, a Palamasova teologija proizlazi iz iskustva Isusove molitve jer Isusovo ime je početak i svršetak čovjekovog spasenja.

Poticaj da se piše o ovoj temi došao je od želje da se upozna pravoslavna mistična teologija koja je zaista bogata riznica duhovnih dobara, te važnost Isusove molitve koje joj se daje na Istoku. Ona je također prisutna među svim kršćanima i možemo reći da je ona ekumenska molitva i točka u kojoj se svi skupa susrećemo i nadilazimo podjele koje nas onesposobljuju da zajedno gradimo kraljevstvo Božje na zemlji. Isusova molitva je i ujedno razlog ovog rada. Naime, iskustvo te molitve potaklo me je da se prebacim s duhovnosti na

teologiju kako bi zbog teoloških spoznaja o Isusovoj molitvi mogao još više prionuti uz ovu molitvu i ugraditi je u svoj svakodnevni duhovni život. Također, tu je i želja za dubljim ulaskom u njenu snagu i otvaranje Božjem daru kojeg nam želi dati po ovoj molitvi, a to je oblina utjeha i radost Kristove prisutnosti. Krunu duhovno – teološkog blaga pronašao sam u romanu *Ispovijesti ruskog hodočasnika svojemu duhovnom ocu* koje su bile poticaj za jedan dublji studij o Isusovoj molitvi i hezihazmu koji i dalje traje. Uz sve ovo navedeno još je jedan razlog, a to je želja da se o ovome progovori u našem podneblju jer smatram da je zaista propust ako ovo blago ostane skriveno.

Studij o ovoj temi za mene je bio veliko otkriće da naizgled obična molitva ima tako duhovno – teološku važnost u pravoslavlju te je ona neizostavni dio njihovog duhovnog života. Što je za nas katolike euharistijsko klanjanje, to je za pravoslavne Isusova molitva. Tako razmišljajući ovaj rad je podijeljen na tri dijela koja se čine odvojena, a zapravo čine jednu bitnu cjelinu jer jedno bez drugog ne ide što znači da hezihazam nastaje iz Isusove molitve, a Isusova molitva svoje sigurno i čvrsto uporište nalazi u hezihazmu.

U prvom dijelu cilj je približiti hezihazam kroz povijesni razvoj, zatim kroz ključan događaj u pravoslavlju te na koncu upoznati teologiju koja stoji u pozadini. U drugom dijelu vidjet ćemo važnost Isusove molitve u hezihazmu, zašto je ona tako važna koja joj je svrha u duhovnom životu hezihasta. Na kraju ćemo se dotaknuti ekumenizma i drugačijeg pogleda koji dolazi iz katoličke perspektive glede Palamasove teologije, neke sličnosti po pitanju ove duhovnosti te neke eventualne dodirne točke koje mogu biti poticaj produbljivanju ekumenskog dijaloga.

1. HEZIHAZAM

Hezihazam dolazi od grčke riječi *hesychia* što bi značilo smirenje, mir, tišina. Također ono označava stanje duhovnog spokoja u kojem se monah – hezihast kroz molitvu i kontemplaciju duhovno uzdiže k Bogu. Hezihastička duhovnost potječe iz sinajskog i sirijskog pustinjaškog monaštva (4. – 7. st.), a glavni joj je predstavnik bio Ivan Klimaks (7. st.). Nakon raskola na Istočnu i Zapadnu Crkvu, hezihazam se razvijao kao tipično pravoslavni oblik duhovnosti. Osobito je bio snažan na gori Athos (gdje je glavni predstavnik bio Grgur Palamas), odakle se proširio na balkanske zemlje i Rusiju.¹ Monasi s gore Athosa su pravi nasljednici sinajskog i sirijskog hezihazma, oni su i do dana današnjeg čuvari hezihastičke molitvene tradicije. Hezihasti kao monasi svrstavaju se u red mistika jer hezihastičko – molitveni život teži prema sve dubljem i intimnijem sjedinjenju s Bogom što u njihovom slučaju dovodi do viđenja nestvorene božanske svjetlosti koja je njihovo iskustvo Boga. Ovaj duhovno – molitveni pravac poznat je po prakticiranju Isusove molitve ili molitve srca koja ima za cilj čitavi um i srce usmjeriti na neprestano izgovaranje Isusovog imena u obliku molitve: „Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji, smiluj se meni grješniku“, tako da ta molitva postane jedno s disanjem.

Kada govorimo o monaškim zajednicama i duhovnosti u Istočnoj Crkvi, za razliku od Zapadne koja je mnogostruka i ima mnoštvo zajednica, ovdje postoje dva smjera; jedan je egipatsko – sinajski ili karizmatski hezihastičko – mistički smjer, a drugi je bazilijansko – studitski ili apostolski cenobitsko – karitativni pravac kojeg su osnovali Bazilije Veliki (330. – 379.) i Teodor Studita (760. – 826.). Dok pristaše hezihazma, kao pustinjaci – eremiti i anahoreti teže prema mističkom iskustvu, dotle bazilijanski smjer monaškog zajedništva – cenobiti stvara od svojih samostana žarišta duhovnosti, školstva i karitativnog rada.²

Mi imamo za cilj u ovom poglavlju baviti se samo ovim prvim duhovnim pravcem u Istočnoj Crkvi odnosno hezihastičko – mističkim smjerom.

¹ Usp. Hezihazam. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25340> (4. 11. 2021.)

² Usp. Zvonko Kurečić (ur.), Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., 13.

1.1. Povijest hezihazma

Hezihazam kao duhovno – teološki pravac u Istočnoj Crkvi definiran je u 14. st. na V. carigradskom saboru. Iako je hezihazam dobio svoje jasno određenje u jednom povijesnom razdoblju ne znači da on nije postojao ranije. Najčešće se hezihazam smješta na same početke kršćanstva, odnosno možemo reći da je hezihazam star koliko je staro i monaštvo. No, ako želimo pobliže proučiti hezihazam u svojoj biti i praksi vidimo da je on vezan uz molitvu koja se odnosi na zazivanje Gospodnjeg imena ili Isusovu molitvu kako je rado nazivaju kršćani na istoku. Ovu potvrdu donose nam monasi sa gore Athosa u svojim djelima govoreći da je ona u središtu hezihastičke duhovnosti.³ Začetke molitve zazivanja možemo pronaći u Svetom pismu koje obiluje takvim izvještajima. Isusovu molitvu koja je još poznata kao i umna, veliki učitelj i branitelj hezihazma Grgur Palamas veže uz Marijin boravak u hramu Salomonovu.⁴

Hezihazam kao bitno duhovno – teološki pravac svoje mjesto nalazi u monaškom životu. Monaštvo kao način življenja evanđelja nije bilo toliko zastupljeno na početku kršćanstva premda imamo neke izvore koji idu u prilog tome. Iz povijesti Crkve prepoznajemo neke svece, kao što su sveti Antun Pustinjak i sveti Pahomije koji su udarili temelje takvog načina života. Ipak, kako je propovijedanje evanđelja bila posljednja Kristova zapovijed prije uzašašća k Ocu (Mk 16, 15), kršćani su svoju vjeru živjeli svjedočeći Krista poganskom svijetu sve do prihvaćanja mučeničke smrti. Kršćanstvo prvih stoljeća je bilo kršćanstvo mučeničkih svjedoka. Kako je vrijeme odmicalo tako je kršćanstvo sve više i više raslo, jačalo se i širilo do te mjere da je 313. godine postala državna religija. Crkva i država sve više postaju jedno tako da više nije bilo ugroze za kršćane po pitanju mučeništva. Zbog ovakvog stanja „mira“ mnogi su htjeli i dalje živjeti evanđelje na radikalni način i težili su takvom životu. Najčešće se to događalo odlaskom u pustinju ili na mjesta gdje se mogla pronaći samoća da bi se moglo što više prostora dati Bogu koji najglasnije progovara u tišini. Tako nastaju prve monaške zajednice među kojima ima i onih čiji monasi gaje život samoće, tišine i molitve. Evagrije Pontski opisuje kakva mora biti ta samoća. Ona je u biti trostruka: od materijalnih stvari, od riječi i samoća srca. Monasi koji su u sebi gajili tu trostruku samoću, kasnije su nazvani hezihasti.⁵

Hezihazam je definitivno jedna posebna duhovnost, način života koji je srce Istočne Crkve. Iz njega izvire snaga pravoslavlja u duhovnom i teološkom smislu. Hezihasti

³ Usp. Isto, 19.

⁴ Usp. Naum Ilijevski, Isusova molitva uma u srcu i harmonija asketsko – hezihastičkog duhovnog rasta, u: *Bogoslovska smotra* 76 (2006.) 4, 949-958.

⁵ Usp. Monah Dorotej, *Povijest monaštva: od svetoga Antuna do svetoga Bernarda, Široki Brijeg*, 2006., 17.

(*hesychastes* – *kvijetisti*) su bili ljudi, gotovo svi redovnici, koji su branili teoriju da je moguće razrađenim sustavom asketizma, odvajanjem od zemaljskih briga, pokoravanjem nadređenom poglavaru, neprestanom molitvom, osobitim počinkom tijela i volje, vidjeti mistično svjetlo koje nije ništa drugo nego Božje nestvoreno svjetlo. Ovo nestvoreno Božansko svjetlo ispunja dušu kršćanina i čini ga bogolikim te on postiže svoju konačnu svrhu, a to je pobožanstvenjenje. Upravo ova činjenica čini hezihastičku duhovnost posebnom i stoga joj se s razlogom daje primarno mjesto u pravoslavlju.⁶

Početke hezihazma valja tražiti kod Origena (185. – 255.), Evagrija iz Ponta (345. – 399.) i Grgura Niškog (325. – 399.) koji su naznačili u svojoj mistici pobožanstvenjenje kao cilj kojemu mora težiti svaki čovjek.⁷ To pobožanstvenjenje bi se sastojalo u tome da čovjek u suradnji s Bogom primajući Božji život u sebe obnavlja ono Božje u čovjeku, njegovu sliku koja je poslije grijeha naših praroditelja narušena i iskrivljena. Čovjekov um je razrušen, volja je slaba i sklona činjenju zla. Potrebno je to ozdraviti i obnoviti te uzdići na višu razinu odnosno, dati primat Duhu Božjemu u svom životu. Hezihasti su upravo prakticiranjem takvog načina života težili k sjedinjenju s Bogom. Svoju posebnost i puninu hezihazam dobiva uvođenjem molitve srca u 4. i 5. st. te se tako razvija kao pokret.⁸

U 6. i 7. st. dolazi do izražaja „sinajska škola“ čiji su predstavnici veliki Ivan Klimaks i Nil koji stavljaju naglasak na čuvanje čistoće srca. Kod Ivana termin „hezihija“ (mirovanje, spokoj) i „hezihast“ označava specifičan, pustinjački život usamljenog monaha, koji prakticira Isusovu molitvu. Hezihija je neprestano proslavljanje i služenje Bogu.⁹ Također uz njih tu su i Diadok iz Fotike, sveti Barsanufije, Ivan Prorok i mnogi od njih koji govore o čišćenju srca pomoću spomena na ime gospodina Isusa te o trajnoj povezanosti s njime po molitvi.¹⁰ Iz života svetih otaca vidimo da je hezihazam bio usmjeren na život u odsutnosti od duha svijeta te uranjanje u Božju prisutnost s ciljem sjedinjenja pomoću neprestane molitve. U 10. st., važnu ulogu po pitanju shvaćanja bitnosti Isusove molitve iznosi Šimun Novi Teolog. On zastupa osnovno shvaćanje kršćanstva kao osobno zajedništvo s Bogom i kao viziju Boga, stajalište koje su zastupali hezihasti.¹¹

⁶ Usp. Hesychasm. The Catholic Encyclopedia, online edition. New Advent, 2021. <https://www.newadvent.org/cathen/07301a.htm> (pristup:25.11.2021.)

⁷ Usp. Zvonko Kurečić (ur.), Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu, 13.

⁸ Usp. Antun Japundžić – Richard Pavlić, Grgur Palamas: otajstvo spasenja kao milost divinizacije, Glas koncila, Zagreb, 2021., 45.

⁹ Usp. John Meyendorff, Željko Paša (ur.), Bizantska teologija, Bejrut, 2014., 64.

¹⁰ Usp. Zvonko Kurečić (ur.), Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu, 14.

¹¹ Usp. John Meyendorff, Željko Paša (ur.), Bizantska teologija, 67.

Poznata formula Isusove molitve koja glasi: „Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji, smiluj mi se!“ dolazi u 14. st. od časnog oca Nicefora s gore Athosa.¹² Monasi s gore Athosa su ovu molitvu prakticirali neprestano dopuštajući Božjoj milosti da što dublje prodire u njih. Oni su nastavili ići onom tradicijom kojom su išli monasi prije njih, pogotovo oni iz tzv. sinajske škole čiji je jedan od glavnih učitelja bio već spomenuti Ivan Klimaks. Još od njega ustalila se praksa Isusove molitve koja se veže uz disanje.¹³ Završetkom „sinajske“ škole, hezihazam svoje uporište nalazi u Grčkoj na gori Athosu koja se još zove i Sveta Gora.

Prvi koji je započeo sa širenjem hezihazma na gori Athosu bio je Grgur Sinajski. Za vladavine cara Andronika Paleologa 1330. godine, došao je na Svetu Goru u nadi da će nešto naučiti o umnoj molitvi i razmatranju, no u to vrijeme na Svetoj Gori to je još bilo nepoznato. Jedini koji je to prakticirao bio je sveti Maksim Kapsokalivit koji je tu molitvu prakticirao do savršenstva. Grgur zatim provodi 10 godina šireći svoje učenje o umnoj molitvi po samostanima Svete Gore.¹⁴

Nakon Grgura Sinajskog dolazi već prije spomenuti Grgur Solunski (Palamas) koji je bio najveći branitelj i zagovaratelj hezihazma i s kojim je došlo do službene potvrde hezihazma na saborima u Carigradu 1341. i 1351. godine. Ovi sabori unutar pravoslavne teologije imaju doktrinarni autoritet koji gotovo ne zaostaje za ugledom sedam ekumenskih sabora.¹⁵ Uz ime Grgura Palamasa veže se i poznati hezihastički spor po kojem je on najzaslužniji u pravoslavnoj teologiji, a o kojem ćemo u narednim poglavljima reći nešto više. Isusova molitva ne ostaje samo na Svetoj Gori, dapače ona se širi dalje, ne samo na nekom ograničenom području već ide i do slavenskih naroda. Već se u 15. st. spominje među Slavenima.¹⁶ Također za širenje Isusove molitve i hezihastičke duhovnosti veliku ulogu ima zbirka izreka svetih otaca poznatija kao *Filokalija* (Dobrotoljublje).¹⁷ U novije vrijeme za širenje ove molitve zaslužan je duhovni roman *Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu* napisan u 19. st. koji je iznova otkrio ljepotu, sjaj i snagu Isusove molitve u Zapadnoj Crkvi.

¹² Usp. Zvonko Kurečić (ur.), *Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu*, 15.

¹³ Usp. John Meyendorff, Željko Paša (ur.), *Bizantska teologija*, 64.

¹⁴ Encyclopaedia Britannica, *Gregory of Sinai, Greek Orthodox monk*, <https://www.britannica.com/biography/Gregory-of-Sinai> (12.12.2021.)

¹⁵ Usp. Timothy Ware, *Pravoslavna Crkva*, Prosvjeta, Zagreb, 2005., 58.

¹⁶ Usp. Zvonko Kurečić (ur.), *Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu*, 20.

¹⁷ *Filokalija* svetaca koji su živjeli u uzdržljivosti i izabranih prema našim svetim i bogonosnim ocima u kojima je duh pročišćen, prosvijetljen doveden do savršenstva pomoću moralne filozofije akcije i kontemplacije.

1.2. Hezihastički spor

Vidjeli smo kako se hezihazam kao duhovno – teološki pravac razvijao i rastao kroz povijest. Ipak, jedno razdoblje u povijesti Istočne Crkve ostalo je na poseban način obilježeno u znaku hezihazma. To je razdoblje 14. st. kada se u pravoslavlju događa veliki hezihastički spor gdje su neka učenja svetih monaha dovedena u pitanje, pa čak i optužena kao krivovjerna. Naime, sveti oci su držali da čovjek može molitvenom kontemplacijom sudjelovati u božanskom životu odnosno da se može pobožanstveniti u čemu leži tajna spasenja. Prema njima takvo poimanje spasenja bila bi tajanstvena promjena u čovjeku po kojoj postaje bogolik, sav ispunjen Duhom Božjim. Za bizantske hezihaste vrhunac mističnog iskustva bila je vizija božanske i nestvorene svjetlosti.¹⁸

Pozadina iz koje izlazi ovakvo uvjerenje je negativistička ili apofatička teologija. To je teologija koja u svom sustavu izabire niječni put što bi značilo radije govoriti o Bogu ono što on nije. Ova teologija je u većoj mjeri zastupljena na Istoku premda ni Zapad od nje nije izuzet. Prema ovoj teologiji Bog je čovjeku nespoznatljiv i nedohvatljiv i čini se da između Stvoritelja i stvorenja ostaje bezdan, jedan nepremostivi jaz. Za razliku od ove negativne teologije postoji potvrdna teologija koja govori o onom što Bog jest tako da bismo mogli reći da je Bog u isto vrijeme i daleko i blizu, spoznatljiv i nespoznatljiv, ali to ne rješava probleme s kojim su se hezihasti suočili u tom vremenu. Problemi nastaju kada učeni grk iz južne Italije, Barlaam koji također koristi negativističku teologiju, iznosi optužbe protiv hezihasta, ismijava njihovu molitvenu tehniku te ih uz to optužuje za krivovjerje koje je vezano za tjelesno viđenje Boga zvano mesalijanizam, a koje je već osuđeno u 4. ili 5. st.¹⁹

Barlaam Kalabrijski se usprotivio hezihastičkoj praksi tvrdeći da je zapala u krivovjerje. Teologija koja je bila u pozadini Barlaamove misli bila je negativistička. On se nadahnjivao mišlju Pseudo – Dionizija. Za njega bi iskustvo Boga bila samo imitacija, a ne stvarno prijateljevanje s Bogom odnosno sudjelovanje u božanskoj milosti kako su tvrdili sveti hezihasti. Upravo zbog ovakvih optužbi hezihasti su morali žurno ustati da brane svoju tradiciju. Tako, da bi ostali nepoljuljani, u Grguru Palamasu vide svog branitelja koji je bio veoma cijenjen i učen teolog svog doba, te koji je i sam imao iskustvo Božje prisutnosti upravo prakticirajući Isusovu molitvu u hezihastičkoj molitvenoj praksi. Grgur, također gradi svoju teologiju na tradiciji svetih otaca te na koncu i na samoj negativističkoj teologiji Pseudo – Dionizija. U tom smisli može se uočiti da je sukob između Palamasa i Barlaama zapravo

¹⁸ Usp. Timothy Ware, Pravoslavna Crkva, 57.

¹⁹ Usp. Antun Japundžić – Richard Pavlič, Grgur Palamas; otajstvo spasenja kao milost divinizacije, 49.

sukob između dvojice tumača Dionizija Areopagita.²⁰ Tako s Grgurom Palamasom kreće jedna nova stranica u povijesti Istočne Crkve.

Što se tiče samog Palamasa i njegovog života, valja spomenuti da je prije svega bio monah sa Svete Gore koji je bio iznimno teološki potkovan te je usporedno napredovao kako u duhovnom životu, tako i u teološkoj nauci. Njegova teologija je bila iskustvena kako nam ju navode neki spisi. Iz njegovog životopisa nalazimo da je subotom i nedjeljom zajedno s ostalim monasima zajednički služio euharistijsku službu, a ostalih pet dana u tjednu sam je boravio u neprestanoj molitvi srca.²¹ Možemo zaključiti da je njegov duboki molitveni život itekako utjecao na njegovu teologiju.

Palamas, hoteći se suprotstaviti Barlaamu i njegovim optužbama iznosi argument kako se može vidjeti Boga isto kao što su ga vidjeli apostoli prilikom preobraženja u njegovoj slavi svojim fizičkim očima na gori Tabor. Za Palamasa taborsko svjetlo odnosno viđenje nestvorene božanske svjetlosti nije ništa drugo nego čin iskustva. Zato se on u svojim djelima suprotstavlja Barlaamu te govori kako su hezihasti koji su prožeti Bogom i pobožanstvenjeni, koji na ispravan način u molitvi usmjeravaju svoj pogled na njega, Duhom Svetim ispunjeni te primaju obilje Božje blagodati jer duhovna sila prožima njihove ljudske sposobnosti i omogućuje im da vide ono što je iznad, te su mudriji i savršeni od cijelog reda helenskih filozofa upravo po Božjem prosvjetljenju i mudrosti koju im daje.²² Iz ovoga možemo vidjeti da je pobožanstvenjenje čovjeka itekako moguće, no postavlja se pitanje na koji se način ono odvija? Ovim njihovim sukobom se cijela situacija zakomplicirala te je bilo neizbježno da se sazove sabor da se taj spor razriješi. Tako su održana tri sabora u nizu, 1341., 1347. i 1351. godine, koja spore oko jedne stvari, a to je hezihastička doktrina te se svi sazivi odnose na V. Carigradski sabor koji je u pravoslavlju priznat još kao i ekumenski sabor.

Godine 1341. održan je sveti sabor kojeg su htjeli monasi da se razriješi sukob s Barlaamom. Sveti monasi su izdali *Svetogorski Tomos* u kojem su odlučno branili svoje stavove te je godine 1341. Carigradski sabor u crkvi svete Sofije stao na stranu Grgura Palamasa i hezihasta te su Barlaama i njegove pristaše osudili kao krivovjernike.²³ No, nas ovdje zanima što se to točno dogodilo na saboru u Carigradu, koja su se sporna pitanja razriješila i je li donesena nekakva novina s teologijom Grgura Palamasa ili se pak radi o

²⁰ Isto, 48.

²¹ Zvonko Kurečić (ur.), Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu, 131.

²² Biblioteka Svetosavlje, John Meyendorff, Sveti Grgur Palamas i pravoslavna mistika: Teologija hezihazma svetog Grgura Palamasa, <https://svetosavlje.org/teologija-isihazma-svetog-grigorija-palame-iz-knjige-sveti-grigorije-palama-i-pravoslavna-mistika/?pismo=lat> (pristup: 14.12.2021.)

²³ Svetigora, Vaseljenski radio, <https://svetigora.com/zitije-svetog-grigorija-palame/> (14.12.2021.)

produbljanju neke teološke istine koja je niz duge tradicije svetih otaca, a na ovom saboru je samo zasjala u novom ruhu.

Što se tiče samog Barlaama važno je spomenuti da je njegova misao bila ukorijenjena u grčku filozofiju te je također jedan dio svoje misli gradio na negativističkoj teologiji iz spisa Pseudo – Dionizija. Barlaam je smatrao da sve znanje o Bogu mora biti posredno, koje prolazi „kroz biće“ preko čula. Prema tome, i samo mistično znanje može imati jednu „simboličnu“ stvarnost.²⁴ Dakle, vidimo da je za Barlaama ono viđenje taborskog svijetla dovedeno u pitanje i da ima samo „simboličnu“ stvarnost. Palamas se upravo takvom shvaćanju suprotstavlja jer se Barlaam odviše oslanja na prirodno znanje, a ne na milost Isusa Krista po kojoj čovjek prima natprirodno znanje i po dubokoj molitvenoj kontemplaciji uranja u zajedništvo života Presvetog Trojstva te milošću Božjom biva prožet. Ovdje Barlaam biva optužen kao krivovjernik. Nakon prvog saborskog zasjedanja sve bitne stvari nisu bile razriješene. Ostala su još neka sporna pitanja kao primjerice, kako se, teološki govoreći, postiže pobožanstvenjenje? Međutim, spor između hezihasta i pristaša Barlaamovog krivovjerja nije bio gotov. Bugarski redovnik Akindin, Barlaamov učenik, patrijarh Ivan XIV. Kalekas i car Andronik III. Paleolog bili su pristaše Barlaamovog krivovjerja.²⁵

Dakle, na prvom zasjedanju stvari nisu u potpunosti razriješene već se događaju nova dva saborska zasjedanja, prvo 1347. i zatim 1351. Neka od pitanja na koja su se tražili odgovori su: 1. Postoji li u Bogu razlika između biti i energije? 2. Ako postoji, je li energija stvorena ili nestvorena? 3. Pošto je u Bogu prisutno zajedništvo, je li ono po biti ili energijama?²⁶ Možemo reći da s Palamasom počinje jedno „novo“ razdoblje u povijesti pravoslavlja i nastaje jedan „novi“ teološki pravac koji nosi njegov naziv – palamizam. Da bi razriješio ovaj problem, Palamas pravi razliku između Božje biti i božanskih energija. Pojam energija, Palamas upotrebljava da bi označio milost koja nije učinak božanskog uzroka, nego je odsjaj same Božje naravi(biti) te je kao takva nestvorena, a istovremeno je dostupna čovjeku na način da čovjek po njoj može imati udio u božanskom životu. Na tome nauku o razlikovanje između Božje biti(esencije) i Božjih čina(djelovanja) počiva sva problematika svećevih spisa.²⁷ Nakon poduže rasprave, sabor zaključuje da u Bogu postoji razlikovanje između biti i energija i da su božanske energije nestvorene čime se potvrđuje pravovjernost

²⁴ Usp. Biblioteka Svetosavlje, John Meyendorff, <https://svetosavlje.org/teologija-isihaзма-svetog-grigorija-palame-iz-knjige-sveti-grigorije-palama-i-pravoslavna-mistika/?pismo=lat> (15.12.2021.)

²⁵ Svetigora, Vaseljenski radio, <https://svetigora.com/zitije-svetog-grigorija-palame/> (15.12.2021.)

²⁶ Jean – Claude Larche, *ISIHAZAM I ŠESTI SVEOPĆI KONCIL*, preveo Atanasije Jevšić, https://web.archive.org/web/20080213212804/http://www.verujem.org/teologija/larse_palamaivivaseljenskisabor.htm (pristup: 15. 12.2021.)

²⁷ Antun Japundžić – Richard Pavlič, Grgur Palamas; otajstvo spasenja kao milost divinizacije, 56.

Palamasove doktrine.²⁸ Ovakvo shvaćanje koje je iznio Palamas nam objašnjava njegovo tumačenje o taborskom svijetlu koje u apostoli doživjeli na gori Tabor gdje su Isusovo preobraženje mogli vidjeti svojim tjelesnim očima. U ovome leži tajna hezihastičke duhovnosti, teologije i molitvene tehnike koja teži za potpunim sjedinjenjem s Bogom ili pobožanstvenjenjem. Ovim saborom Palamasova nauka postaje i službeno prihvaćena. Pravoslavna Crkva Palamasovu teologiju u potpunosti prihvaća, a Grgura Palamasa prepoznaje kao jednog od otaca te hezihazam biva priznat kao službeno učenje Pravoslavne Crkve.²⁹ No, jedno od pitanja jest, je li Grgur Palamas donio nešto novo ili je samo osvijetlio već postojeće? Veliki pravoslavni teolog Timothy Ware o Palamasovoj teologiji govori sljedeće: „Grgur Palamas nije doduše bio revolucionarni inovator, već je bio čvrsto usidren u tradiciju, ali je bio kreativan bogoslov prvoga reda, a njegovo djelo svjedoči da pravoslavna teologija nije prestala biti aktivna nakon osmoga stoljeća i Sedmoga ekumenskog sabora.“³⁰

Iako se sve privelo svome kraju, neke su se rasprave i dalje nastavile. Neki teolozi čak tvrde da je Palamas po njima u nekim stvarima ostao do kraja nejasan. Bilo kako bilo iz svega ovoga možemo zaključiti da je Palamas otvorio jednu potpuno novu stranicu u pravoslavlju jer kako neki povjesničari tvrde, dugo se nije ništa događalo na Istoku na tako važan način.

1.3. Teologija hezihazma

Da bi se shvatio hezihazam nužno je imati pred očima otajstvo Kristovog utjelovljenja. U Kristovom utjelovljenju hezihazam nalazi svoje uporište.³¹ U kontekstu ovoga, možemo razumjeti misao svetog Irineja Lionskog koji govori da je Sin Božji „postao čovjekom da bismo mi mogli postati dionici božanskog života.“³² Čovjeku je moguće ostvariti sjedinjenje s Bogom upravo po toj činjenici da je božanski *Logos* uzeo na sebe ljudsku narav i postao jedan od nas.

Za Grgura Palamasa i ostale svete oce hezihaste utjelovljenje je također razlog i da čovjek vidi nestvorenu božansku svjetlost i ima udjela u božanskim energijama jer Krist ima

²⁸ Usp. Jean – Claude Larche, ISIAZAM I ŠESTI SVEOPĆI KONCIL, preveo Atanasije Jevšić, https://web.archive.org/web/20080213212804/http://www.verujem.org/teologija/larse_palamaivivaseljenskisabor.htm (pristup: 16. 12.2021.)

²⁹ Usp. Antun Japundžić – Richard Pavlič, Grgur Palamas; otajstvo spasenja kao milost divinizacije, 53.

³⁰ Timothy Ware, Pravoslavna Crkva, 60.

³¹ Usp. Antun Japundžić – Richard Pavlič, Grgur Palamas; otajstvo spasenja kao milost divinizacije, 68-69.

³² Sveti Irenej, Iz rasprave protiv krivovjerja svetog Irineja biskupa, u: Božanski časoslov III., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., 101-102.

dvije naravi i čovjeku je tako otvoren pristup prema zajedništvu sa Presvetim Trojstvom.³³ U ovome iščitavamo odnos Boga i čovjeka u svjetlu Kristova utjelovljenja i razumijevamo one Pavlove riječi da smo od Boga primili posinovljenje (Ef 1, 5). Mi na taj način postajemo dio odnosa kojeg po prirodi Sin ima s Ocem. Nama to po prirodi dakako, nije moguće, ali po milosti Duha Svetoga to možemo postati u Kristu. Tako cilj našeg kršćanskog života postaje *Theosis* odnosno pobožanstvenjenje čovjeka. Po krštenju mi postajemo tijelo Kristovo, pa su hezihasti tvrdili kako mi ne možemo znati tko je Bog u sebi, ali po njegovim energijama možemo imati udjela u njegovom životu. Kako? Njihov odgovor je bio metodom molitvene prakse.³⁴

Hezihazam i samo njegovo razumijevanje, kako ističu mnogi istočni teolozi, duhovni pisci i učitelji, jest neophodno za shvaćanje pravoslavne duhovnosti u svim njenim vidovima. Hezihazam obuhvaća kristološke teme, govor o Trojstvu te kršćansku antropologiju. Također svoje učenje gradi na apostolima i tradiciji otaca. Grgur Palamas je hezihiju kao nužnu posljedicu Isusove molitve branio od Barlaama Kalabrijskog. Teološka izvornost Palamasa se sastoji u njegovom shvaćanju nestvorenog svjetla i razlike između Božje biti i Božjeg djelovanja ili energija. Nestvoreno svjetlo jest tajna osmog dana. Oni koji se sjedinjuju s Bogom uspijevaju vidjeti kraljevstvo Božje u sili već za ovog života. Budući da Bog nadilazi svoje stvorenje, on se daje spoznati čovjeku potpuno iznad i izvan osjećajnog i spoznatljivog u nadilaženju ograničenosti stvorene prirode. Stoga onaj koji ima udjela u božanskoj energiji na neki način sam postaje svjetlo.³⁵ Prema ovom Palamasovom shvaćanju čovjek ulazi u bitno jedinstvo s Bogom. U takvom zajedništvu čovjek biva preobražen po božanskim energijama, i već ovdje na zemlji kuša onu slavu koja ga čeka u vječnosti. Ovdje vidimo povezanost sa događajem na gori Tabor. To taborsko svjetlo je shvaćeno kao blaženstvo budućeg vijeka koje čovjek ipak ima mogućnost kušati ovdje. Dakle, nije nešto od čovjeka daleko i kao nedostižno, nego kraljevstvo Božje koje je u nama. U takvom blaženom stanju čovjek će vidjeti Boga koji će biti sve u svemu sa svojim djelovanjem odnosno energijama. Promatranje svijetlog lica Božjega bit će promatranje preobraženog Krista, njegove pobožanstvenjene čovječnosti koja će poput staklene baklje izarivati neizreciv sjaj jedne naravi u tri Osobe. Do ovih je spoznaja Palamas došao na temelju Isusove molitve.³⁶

³³ Usp. Hesychasm and Art: The Appearance of New Iconographic Trends in Byzantine and Slavic Lands in the 14th and 15th Centuries, 6, (objavljeno: 2014) <https://www.jstor.org/stable/j.ctt13www4f.9?seq=1> (6.5.2022.)

³⁴ Usp. Isto, 7.

³⁵ Usp. Zvonko Kurečić (ur.), Ispovijesti ruskog hodočasnika svojemu duhovnom ocu, 17.

³⁶ Usp. Isto, 17.

Veliku važnost ima promatranje nestvorene božanske svjetlosti koje se daje kao mogućnost čovjeku. Do ovoga se dolazi hezihastičkom metodom molitve. Hezihast u molitvi svu svoju pozornost usmjerava na Gospodina i potpuno se usredotočuje na zajedništvo s njim. U takvom stanju obavlja umno – srdačnu i pokajničku molitvu poznatu pod nazivom *Isusova molitva* i tako svoj um spušta u svoje srce što nerijetko dovodi do viđenja nestvorene božanske svjetlosti.³⁷ Sam pojam nestvorene božanske svjetlosti svoj temelj vuče iz Isusovog preobraženja na gori Tabor gdje se pri tom događaju Isus pokazao u svojoj slavi, a svjetlost je prožela one koji su bili s njime. Palamasova mistika, antropologija, kao i samo njegovo iskustvo su usredotočeni na ljudsko srce u biblijskom smislu jer je srce ključno u odnosu s Bogom. Srce je mjesto gdje se odvija intiman odnos Boga i čovjeka. U razumijevanju hezihastičke teologije srce ima ključnu ulogu jer je ono upravo bitno da se shvati onaj koji je neshvatljiv i da se stupi u odnos s onim koji nas beskrajno nadilazi. Ovo je i put apofatičke teologije koja stoji u pozadini hezihazma.³⁸

Da bi se ispravno mogao shvatiti hezihazam potrebno je uranjati u otajstvo utjelovljenja Bogočovjeka. Po utjelovljenju, naša su tijela postala hram Duha Svetoga. Tako, po Palamasu mi moramo tamo tražiti Duha Svetoga, odnosno u našim srcima jer tu je Bog prisutan po svome Svetom Duhu. Apostol Pavao kaže kako je ljubav Božja razlivena u srcima našim po Duhu Svetome koji nam je dan (Rim 5, 5), kojeg smo primili na krštenju. Krštenjem smo postali sinovi, a po euharistiji Bog prebiva u nama na stvaran i konkretan način. Ovakom promatrajući stvari razumijemo to spuštanje iz uma u srce izgovarajući riječi Isusove molitve: „Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji, smiluj se meni grešniku.“ On nije više izvan nas nego u nama samima te mi u sebi nalazimo taborsku svjetlost.

Važna stavka u Palamasovoj teologiji je njegovo shvaćanje duhovnosti. Ono ima eshatološki karakter, a povijest i povijesnost shvaća u biblijskom smislu kao sadašnjost i budućnost. Povijest je označena činjenicom utjelovljenja, a budućnost se odnosi na uskrsnuće. Stoga kršćaninu nije cilj da se oslobodi povijesnosti i ljudskog tijela, nego da ostvari, što je to više moguće, sakramentalni znak budućeg kraljevstva da bi tako pokazao već u sadašnjem životu blaženstvo koje je obećano izabranima.³⁹ Iz ovog zaključujemo da kršćanstvo nije platonizam i da tijelo nije „tamnica duše.“ Naprotiv, čovjek treba što je više moguće biti

³⁷ Usp. Hesychasm and Art: The Appearance of New Iconographic Trends in Byzantine and Slavic Lands in the 14th and 15th Centuries, 8 – 9, (objavljeno: 2014.) <https://www.jstor.org/stable/j.ctt13www4f.9?seq=9> (pristup: 6.5.2022.)

³⁸ Usp. Pemptousia, Hesychasm and Theology: A Contribution to the Dialogue concerning the Great and Holy Synod, (objavljeno: 25.4.2016.) <https://pemptousia.com/2016/04/hesychasm-and-theology-a-contribution-to-the-dialogue-concerning-the-great-and-holy-synod/> (pristup: 6.5.2022.)

³⁹ Zvonko Kurečić (ur.), Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu, 18.

sakramentalni znak buduće slave da tako već ovdje na zemlji po njemu bude prisutno ono što nas čeka u nebeskoj slavi. U toj napetosti između utjelovljenja i budućeg uskrsnuća tijela u posljednji ili osmi dan treba smjestiti i takozvano taborsko svjetlo. Za palamizam ono označava njihovo iskustvo Boga.⁴⁰

Za mnoge tada problem je nastajao u ovoj tvrdnji jer je Palamas bio optužen kao krivovjernik tvrdeći kako hezihasti mogu vidjeti taborsku svjetlost tjelesnim očima.⁴¹ No, odgovor je bio jednostavan; ako su apostoli mogli vidjeti Krista u slavi kod preobraženja na gori Tabor, to se isto događa i svetim hezihastima prilikom prakticiranja Isusove molitve. Kasnije se svečanim proglasom Palamasovo učenje proglasilo valjanim te je donesen *Tomos* u kojem stoji da je Bog vidljiv u svojoj Crkvi jer je u njoj kraljevstvo budućega vijeka.⁴² Definitivno da se ovdje radi o jednoj novini koja nije zapravo inovacija već jedan sustavan slijed onoga što je već bilo na jedan način započeto po Ocima, a Palamas je nastavio nadograđivati. Ova teologija nije baš privukla simpatije tada na Zapadu te se mogućnost ujedinjenja uvelike umanjila.

⁴⁰ Usp. Isto, 18.

⁴¹ Usp. Antun Japundžić – Richard Pavlić, Grgur Palamas; otajstvo spasenja kao milost divinizacije, 44.

⁴² Usp. Isto, 44.

2. ULOGA ISUSOVE MOLITVE U HEZIHAZMU

Proučavanje hezihazma na prvu ne odaje tako jednostavan dojam da u pozadini takve teologije nužno stoji duboki duhovni život. Kada se uzme proučavati pravoslavna mistika, a naročito hezihazam uvidjet ćemo da ona stoji na jednoj jedinoj molitvi koja je srce pravoslavlja, a to je Isusova molitva ili molitva pokajanja. Jedino što je u pravoslavlju iznad Isusove molitve jest sveta liturgija i sveta tajna euharistije. Nakon toga Isusova molitva je srž i zjenica pravoslavlja.

Practiciranje ove molitve je označeno i shvaćeno kao glavna radnja svetih monaha hezihasta. Oni su cijeli svoj život posvetili Isusovom imenu. Upravo u njima možemo na jasan i doslovan način shvatiti one Isusove riječi o ostavljanu svega radi imena njegova (Mt 19, 29). Ona je esencijalno važna za istočne kršćane. Na njoj kao da sve počinje i stoji. Ona je početak i izvorište teologije jer je molitva po kojoj čovjek kršćanin stoji kao prosjak pred Bogom moleći ga za smilovanje i otkrivanje otajstava svoje ljubavi koja su naravnom čovjeku skrivena. Sva inspiracija koja je dolazila svetim hezihastima dolazila je iz dubokog sjedinjenja s Bogom upravo po ovoj tako snažnoj i moćnoj, a opet tako jednostavnoj i poniznoj molitvi *Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji, smiluj se meni grešniku.*

Svi teološki zaključci i shvaćanja koja je imao Palamas bila su utemeljena na njegovom iskustvu Isusove molitve⁴³, te da je ta molitva tako shvaćena put pobožanstvenjenja kojim istočni kršćani rado hode. Ona je za njih kao „kraljevski put“ premda ima, naravno, još puteva. Ova molitva je esencijalno bitna jer je prije svega molitva spasenja, molitva pokajanja, a pokajanje je nužno kao pred uvjet za ulazak u odnos s Bogom. Bez pokajanja nema ni spasenja. Također ovo je molitva gdje je u središtu sveto ime Isus, ime koje je nad svakim imenom (Fil 2, 9). Tako, često prizivanje Isusovog imena u životu kršćanina čini da stalno budemo u odnosu s Bogom te da živimo u njegovoj prisutnosti. Vršeći to kršćanin već ovdje na zemlji živi život budućega vijeka u onoj mjeri u kojoj Božja milost to daje. Moleći ovu molitvu ulazimo u smisao svoga krštenja, postajemo svjesni činjenice da smo ljubljena djeca Božja, da je Bog naš otac, a Krist brat te da Duh Sveti djeluje u nama. Ono što je važno za razumjeti jest to kako je ova molitva prije svega duboko biblijska. Također, ono što je još važnije je uloga u životu kršćanina, a isto tako koliko je teološki bogata jer obuhvaća one temeljne spoznaje koje su nužne za ulazak u otajstvo osobe Isusa Krista.

⁴³ Usp. Zvonko Kurečić (ur.), *Ispovijesti ruskog hodočasnika svojemu duhovnom ocu*, 17.

2.1. Formulacija Isusove molitve te Ime Isus kao središnji dio molitve

Isusova molitva ili pobožnost presvetom imenu Isus je jedna od najstarijih molitava koju su prakticirali drevni kršćani te je isto tako jedna od najmoćnijih molitava.⁴⁴ Njeno utemeljenje nalazimo u Svetome Pismu gdje na više mjesta susrećemo ljude, Isusove suvremenike koji su proseći od njega pomoć, pristupali mu ovom molitvom: *Isuse, smiluj mi se!* Ova molitva ima više verzija i načina moljenja, od toga da se moleći ovu molitvu izgovara samo riječ Isus do onog dugačkog oblika koji je najzastupljeniji u Istočnoj Crkvi, a glasi; *Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji, smiluj se meni grešniku.* Ovaj oblik koji je ujedno i najprisutniji na istoku, dolazi, kako smo već ranije spomenuli, od časnog oca Nicefora s gore Athosa u 14. st.

Isusova molitva je nazvana „sintezom cijele teologije“.⁴⁵ Ovaj zaključak objašnjava čovjekovo stanje i njegovu potrebu za Spasiteljem. Čovjek, iako je otkupljen i svetim krštenjem nanovo rođen, ipak, ne rijetko upada u grijeh i gubi posvetnu milost te biva uvijek iznova potreban spasenja. Ova molitva je možda najbolji opis čovjeka grešnika koji vapi za spasenjem. Bog čini prvi korak tako što dolazi čovjeku u susret, a čovjek da bi primio Božji neizrecivi dar koji jest spasenje, mora se tom daru otvoriti. Zazivanje Isusovog imena koje je dano ljudima i pod kojim se jedino možemo spasiti (Dj 4, 12), te kajanje i priznanje sebe grešnikom najbolji je mogući način da se otvorimo Božanskom Spasitelju.

Ova molitva sastavljena je od dva dijela. Prvi dio koji glasi „Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji“ usmjeren je prema Bogu, govori o njemu te obiluje teološkim sadržajem. Ovaj prvi dio je kao kratka ispovijest vjere ili, mogli bismo slobodno reći „malo Vjeronjanje“. U ovom prvom dijelu izričaja, molitva obuhvaća dvije središnje tajne kršćanske vjere: Utjelovljenje i Trojstvo. Najprije govori o dvjema Kristovim naravima, o Bogočovjeku; o njegovoj ljudskoj naravi za koju se on imenuje ljudskim imenom Isus, zatim o njegovu vječnom boštvu, za koje se on časti zazivom Gospodine i Sine Božji. Na drugom mjestu ova molitva govori, iako ne izričito – ali ipak uključivo – o trima osobama Trojstva. Ona je upravljena drugoj osobi, Isusu, no ukazuje na Oca, jer Isusa zazivamo kao Sina Božjega, a i Duh Sveti je prisutan u ovoj molitvi, jer „nitko ne može reći: Gospodin Isus, osim u Duhu Svetom“ (Kor 12, 3). Tako se Isusova molitva pokazuje kako kristocentričnom tako i trinitarnom.⁴⁶ U ovoj molitvi možemo također iščitati i Izaijino proroštvo gdje vidimo da je

⁴⁴ Jesus prayer – prayer of the Heart, <https://www.orthodoxprayer.org/Jesus%20Prayer.html> (pristup:8.5.2022.)

⁴⁵ Wilfrid Stinissen, OCD, *Moje je ime u tebi*, Naklada sv. Antuna, Zagreb, 2003., 19.

⁴⁶ Usp. K. Ware – E. Jungclaussen, *Uvod u molitvu srca*, preveo Mato Balić, Zagreb, 1983., 19.

Isus ispunjenje Izraelovih nadanja jer *Ime njegovo nada je narodima* (Mt 12, 21). Krist je bio obećani mesija, a anđeo je kod navještenja rekao Josipu da mu nadjene ime Isus *jer će on spasiti narod svoj od grijeha njegovih* (Mt 1, 21). Samo ime Isus, na hebrejskom Ješua, znači Bog spašava.

Drugi dio molitve koji glasi: „smiluj se meni grešniku“ odnosi se na nas jer smo potrebni Božjeg smilovanja. Na ovaj način pronalazimo pravi put do Boga. Priznajemo svoje grijeha. Ne bježimo od grijeha niti od sebe samih već zapravo pokazujemo svoju vjeru u Božje milosrđe i njegovo oprostjenje. Postajemo sve svjesniji istine o samima sebi, a to je, da smo mi ništa, a da je Isus sve u našem životu. Ovo iskustvo od čovjeka tvori istinskog sveca koji živi od Božjeg smilovanja. Smilovanje označuje premoštenje ponora između Božje pravednosti i posrnulog stvorenja. Onaj tko Bogu govori: „smiluj mi se!“ tuži se na svoju bespomoćnost, ali ujedno navješćuje novu nadu. On ne samo da govori o grijehu nego također o njegovu nadilaženju. Tako, u samom sadržaju Isusove molitve vidimo dvije stvarnosti: milosrdnog Boga i grešnog čovjeka, Božju slavu i moć, čovjekovu grešnost i malenost te opet Božje smilovanje koje spaja ove dvije „nespojive“ stvarnosti.⁴⁷

Ono bitno Isusove molitve i središte na kojem se temelji ova molitva je samo sveto ime Isus. Jedan od razloga zašto se molitva zove tako jest taj što je ime Isus predmet, a samo izgovaranje i zazivanje Isusovog imena način molitve.

Poznavanje imena osobe je, možemo slobodno reći, početak poznanstva i međusobnog odnosa. Svome narodu Izraelu Bog se objavio priopćujući mu svoje Ime. Ime izriče bit, osobnu istovjetnost i smisao vlastita života. Bog ima ime. Nije bezimena sila. Otkriti svoje ime znači saopćiti se drugima, na neki način dati samoga sebe učinivši se pristupačnim, sposobnim biti dublje upoznat i osobno imenovan.⁴⁸ Bog, objavljujući svoje ime želi izraziti svoju blizinu čovjeku. Njegovo ime je kao veza jedinstva koja spaja čovjeka s njim samim u punini odnosa. Božje otkrivanje svog imena čovjeku je Božje objavljivanje i prilaženje, a čovjekovo zazivanje Božjeg imena je čovjekova težnja za ulazak u odnos s Bogom. Objavljujući svoje tajnovito ime Jahve, Bog kaže tko je on i kojim ga imenom treba nazivati. To je božansko ime tajnovito kao što je i sam Bog tajna. Ono je u isti mah objavljeno ime i kao uskrata imena; i upravo time ono najbolje izriče Božju zbilju, ono je beskrajno iznad svega što možemo shvatiti ili izreći: on je „skriveni Bog“ (Iz 45, 15), ime mu je neizrecivo, a ujedno je Bog koji se približava ljudima.⁴⁹ Punina tog odnosa ostvaruje se u Isusu Kristu.

⁴⁷ Usp. Wilfrid Stinissen, *Moje je ime u tebi*, 20-21.

⁴⁸ Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 203.

⁴⁹ Usp. Isto, 71.

Isusova molitva u svojoj srži stoji na imenu Isus. Ime Isus je središte molitve i ono je kao životvorna snaga iz koje struji božanski život u onog tko izgovara to sveto ime. Sama Isusova molitva nastaje iz poštovanja prema njegovom svetom imenu, kao i o iskustvu moći i snage samog imena, te o blagodatima koje iz njega proizlaze. Isusovo ime je vez koji povezuje Boga i čovjeka. Njegovo ime je spas. U njegovom svetom imenu krije se božanska snaga koja podiže palog čovjeka, obnavlja Božju sliku u čovjeku, također, uspostavlja sklad i daruje mir za kojim čovjek u dubini svoga bića čezne. U onom trenutku kad pažljivo i razborito zazivamo ime Božje, dajemo se uputiti u njegovu prisutnost, otvaramo se za njegovu snagu i izručujemo same sebe kao sredstvo i žrtveni prinos u njegove ruke.⁵⁰ Često prizivanje Isusovog imena za kršćanina može postati mjesto gdje će u dubini svoga srca moći susretati Boga. Ova molitva rađa u nama svetost jer prije svega izgovaramo ime koje je sveto, a opet stupamo u odnos s onim koji je svet – s Isusom – te bivamo sve više njemu nalik.

Isusovo ime je moć i ono ima mnogo svojstava koje ono u sebi sadrži. Jedno od čudesnih svojstava jest da ono ima moć izgoniti zle duhove. Ovu moć objavljuje sam Isus kada govori da će onaj koji vjeruje, po njegovom imenu izgoniti zloduhe (Mk 16, 17). Isusova molitva ima moć da prepozna zloduhe u čovjeku i da ih izgoni. U čovjekovom srcu prisutne su strasti koje ga remete, a kada se Isusovo ime u molitvi spusti u čovjekovu nutrinu ono ima moć da čovjeka od tih strasti oslobađa. Zbog ovih spoznaja sveti Ivan Klimaks daje naslutiti riječima: „Neka se spomen na Isusa sjedini s tvojim disanjem, pa ćeš vidjeti kakva je korist od hezihijske.“⁵¹ Nadalje sveto ime Isusovo u nama proizvodi jedinstvo jer kao da nas sabire i doziva nam u pamet tko smo i što odnosno tko je naš cilj. Ime Isusovo nosi u sebi oprostjenje, uništava grijeh u čovjeku (1 Iv). Ime Isusovo oživljava dušu i daje nam osjećati milost Božje blagodati. Pisac poslanice Hebrejima kaže da oni koji ispovijedaju ime Isusovo, neprestano prinose Bogu Ocu žrtvu hvale (Hebr 13, 15). U svezi s tim, možemo donijeti zaključak govoreći da oni koji vrše ovu vrstu molitve na jedan način postaju svećenici, posebno oni kojima je ova molitva svakodnevna hrana i razgovor s Bogom te na taj način mole za cijeli svijet. To je duhovna liturgija za čitavo čovječanstvo. Isusovo ime je izvor milosti za čitavo čovječanstvo te spasonosna snaga koja obnavlja i uzdiže na jedno veće dostojanstvo grešnog čovjeka.

⁵⁰ K. Ware – E. Jungclaussen, Uvod u molitvu srca, 22.

⁵¹ Zvonko Kurečić (ur.), Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu, 14.

2.2. Umna molitva i molitva srca

Isusova molitva kako smo već ranije spomenuli nosi naziv još i umna molitva, kao i molitva srca. Ova molitva se zove umna jer se odvija u razumnom dijelu naše duše gdje su prisutne naše misli i sve ono na što usmjeravamo svoju pažnju. Ona ima za cilj da naš razum i naše misli usmjeri prema Bogu.

Veoma često predmet našeg razmišljanja i naših misli nije nešto što je iz duhovne sfere odnosno ono što je riječ Božja. Kada predmet razmišljanja u našem umu nije riječ Božja, čovjek postaje ranjiv na napade zloga koji nas neprestano salijeće svojim sugestijama ne bi li nas kako naveo na grijeh. Općenito, u duhovnom život se bitke uglavnom vode na „umnom polju“ odakle ne rijetko i kreće naš pad. Isusova molitva osim što je u prvom redu molitva koja traži Boga i gradi sinovski odnos s njim, ona u ovom smislu ima ulogu da bude lijek i zaštita našim mislima. Moleći Isusovu molitvu dugotrajnim zazivima i usmjeravajući svoju pozornost na riječi molitve um prima snagu iz svetog imena Isus i te riječi počinju blagotvorno djelovati na njega ispunjavajući ga Božjom prisutnošću i mirom. Isusovom molitvom ne samo da štitimo svoj um nego ga i čistimo od onog sadržaja koji u nama izaziva zle poticaje. Isusova molitva je kao čistač jer čisti naše zle želje i nakane. Isusova molitva sabire naš um grijehom razoren u jedno. Donosi mu potpunu ravnotežu.

Našemu biću, jer smo krštenjem postali Božja djeca, je prirodno da boravi u Božjoj prisutnosti gdje naš um nalazi odmor i mir. Jer kada nije uronjen u Boga, um kao da postaje nemiran. On je lako pokretljiv i kao da se mora stalno nečim baviti. Stoga je prijevremena potreba našeg uma da prebiva u imenu Božjemu. Isusova molitva kao strelovita molitva je savršena za ispunjavanje trenutaka našeg dana u kojem imamo mnogo „praznog hoda“. Naš um mora odabrati nešto jer – priroda se užasava praznine, pa ako ne ispunimo svoje misli molitvom one će se ispuniti nečime što nije riječ Božja pa će donijeti loše plodove u nama samima.⁵² Stoga, Isusova molitva je izvrstan način za obnovu uma i vraćanje čovjeka u ono prvotno stanje gdje je čovjek šetao u raju. Moleći Isusovu molitvu čovjek razmišlja o Božjoj riječi. Između Isusove molitve i *lectio divinae* stoji jedna poveznica, a to je uranjanje u Božju prisutnost. Sveti Ambrozije govori o važnosti božanskog čitanje Svetog Pisma ovim riječima; „tko razmišlja o

⁵² Usp. Scott Hahn, Znakovi života; tumačenje katoličkih vjerovanja, pobožnosti i običaja, Verbum, Split, 2011., 94.

Božjoj riječi s Crkvom, opet zajedno s Bogom hoda u raj.“⁵³ Stoga, možemo reći da je Isusova molitva jedan od načina obnove tog prvotnog stanja.

Promatrajući blagotvorni utjecaj Isusove molitve na čovjekov um, uviđamo stanje čovjeka koje je imao prije grijeha kao i ono nakon grijeha. U Edenu, čovjek je živio u stanju sklada i mira. Čovjek je osjećao njegovu prisutnost te slušao njegovu riječ. Bog mu je bio blizak. Nakon pada u grijeh, čovjek gubi ono prvotno stanje milosti koje je bilo njegovo prirodno stanje te kuša odvojenost od Boga. Također, nagrdio je Božju sliku u sebi na koju je stvoren. Pavši u grijeh, čovjek gubi jedinstvo s Bogom, osjeća požudu i sam njegov um koji je bio jedno s Božjom riječju sada biva rascjepkan. Ova nutarnja rastrganost je jedna od najnesretnijih posljedica pada u grijeh.⁵⁴ Isusova molitva ide za tim da čovjeka vrati u ono prvotno stanje koje je bilo u edenskom vrtu. Isusova molitva daje čovjeku sabranost. To je i jedan od razloga zašto su sveti oci hezihasti provodili vrijeme sami u molitvi. Stoga, sveti Grgur Palamas kao monah opaža da oni koji se žele potpuno predati molitvenoj samoći, razgovor s ljudima smeta te ga izbjegavaju čak i s onima koji žive isto kao i oni jer tako se prekida stalni i omiljeni razgovor s Bogom, te se razbija sabranost uma kojom se odlikuje istinski monah. Isusova molitva ne smije se gubiti iz njegova uma i srca.⁵⁵ U hezihazmu je jasno očitovan razlog čovjekovog traženja mira i Božje prisutnosti upravo kroz umnu molitvu.

Prva stupanj Isusove molitve je umna molitva.⁵⁶ Ona je kao prva stepenica prema vratima koja nas vode u „Božje kraljevstvo“ koje je prisutno ovdje na zemlji kako je tvrdio Palamas. Kada se neka molitva krene vršiti potreban je jedan vremenski odmak njezine primjene i samog vježbanja dok ne uđe u naše misli i postane jedno s našim disanjem koje bi trebalo pratiti riječi same Isusove molitve.⁵⁷ Kod pravoslavaca je praksa takva, iako nije nužno, da se prilikom uzdisaja, u umu osvrćemo na riječi prvog dijela molitve: „Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji“ praveći tako korak u hodu prema Gospodinu, a prilikom izdisaja izgovaramo ili se u umu osvrćemo na riječi drugog dijela molitve: „smiluj se meni grešniku“. U ovakvom načinu molitve vidimo taj vapaj za Bogom, a u isto vrijeme svijest o vlastitoj grešnosti jer se opet u molitvu „vraćamo sebi“ sa sviješću o tome tko smo i što smo. Dok ovako molimo, molitva se, ako smo dovoljno sabrani, odvija kako smo već rekli, u našem umu odnosno u razumskom dijelu naše duše. Ova faza traje toliko dugo dok se um ne navikne

⁵³ Benedikt XVI., *Verbum Domini – Riječ Gospodnja*. Postsinodalna apostolska pobudnica o Riječi Božjoj u životu i u poslanju Crkve, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2011., br. 87.

⁵⁴ K. Ware – E. Jungclaussen, *Uvod u molitvu srca*, 24.

⁵⁵ Usp. Sveti Grgur Palama, *Molite se bez prestanka*, http://www.pravoslavni-odgovor.com/Crkva_Hristova/molite_se_neprestano.htm (pristup: 9.5.2022.)

⁵⁶ Usp. Greek Orthodox Archdiocese of America, <https://www.goarch.org/-/the-jesus-prayer> (pristup: 6.5.2022.)

⁵⁷ Usp. Isto.

dovoljno na molitvu. Kada se navikne i molitva postane učestala, onda se polako iz uma selimo u srce. Riječi Isusove molitve se u ovoj drugoj fazi koja se zove i molitva srca spuštaju u srce te ona postaje umno – srdačna molitva.⁵⁸

Kod hezihasta, srce je igralo ključnu ulogu, jer je u pozadini Palamasove, ali i otaca prije njega, bila duboko prisutna apofatička teologija. Apofaticizam ili apofatička, negativna teologija je bila ključ koji je odgovorio na neka veoma teška pitanja na koja su pokušavali odgovoriti sveti oci hezihasti i prije Grgura Palamasa.⁵⁹ Apofatička teologija, naime, govorio o Bogu koji je nedokučiv, a samim time nama nedohvatljiv. Pa se postavlja pitanje; kako onoga koji je nama tajna i čovjeku nedohvatljiv, susresti i imati prislan odnos s njime?⁶⁰ Hezihasti su našli rješenje, a ono se nalazi u ljudskom srcu. Ono je zapravo put i način da se „nadiđe“ taj nepremostivi jaz koji dijeli Boga i čovjeka. Upravo u ovom odnosu između Boga, koji je čovjeku nedohvatljiv i čovjeka koji je ograničeno stvorenje, Isusova molitva zauzima važno mjesto. Srce je u biblijskom shvaćanju ključ svega odnosa s Bogom. Sveto pismo to potvrđuje na mnogo mjesta i na različite načine. Srce je mjesto gdje čovjek donosi svoje odluke. Mjesto gdje susreće Boga. Srce je mjesto gdje ga ili prihvaća ili odbija, gdje mu se otvara odnosno zatvara. Na koncu konca svatko će od nas od Boga primiti nagradu jer on je onaj koji sudi ono što je skriveno u srcima (1 Kor 4, 5).

Gospodin Isus na mnogo mjesta u evanđelju donosi sud o čovjeku po stanju i stavu njegova srca. Za Isusa srce je ključno i čovjekovo spasenje ovisi o njegovoj otvorenosti za Božju riječ. O tome hoće li se netko opravdati pred Bogom ili ne, otvoriti Božjem spasenju ili ne, zavisi o čovjekovom srcu. Iz ovog razloga Isus kori farizeja, a opravdava carinika (Lk 18, 13). Carinik moli Isusovu molitvu i po njoj iznosi stav svog srca, a to je kajanje i poniznost. Isusova molitva ispravno shvaćena i iskrenim srcem moljena dovodi čovjeka grešnika do kajanja i promjene srca. S takvim stavom molitelj postiže spasenje i Bog je onaj koji ga opravdava jer ga upravo ova molitva razoružava i potpuno predaje Božjem milosrđu.

Isusova molitva koja je bitno molitva srca, daje čovjeku okusiti radost i blagost Božje prisutnosti koja čovjeku izmiče. Isusova molitva koja se iz uma spušta u srce postaje molitva srca i tako čovjek počinje moliti čitavim svojim bićem, a Bog ulijeva u čovjekovo srce neizmjerne obilje svoje milosti i blagodati potpuno nezasluženo jer ga pretječe Božje smilovanje. U ovom stadiju Božja milost koja je neizmjerne puni čovjekovo srce koje je također neizmjerne i koje jedino Bog može ispuniti. U ovom stanju se mogu razumjeti riječi

⁵⁸ Usp. Isto.

⁵⁹ Usp. Antun Japundžić – Richard Pavlič, Grgur Palamas; Otajstvo spasenja kao milost divinizacije, 57.

⁶⁰ Usp. Stanford Encyclopedia of Philosophy, Pseudo – Dionysius the Areopagite, (objavljeno: 6.9.2004) <https://plato.stanford.edu/entries/pseudo-dionysius-areopagite/#MysThe> (pristup: 6.5.2022.)

Psalma; „bezdan doziva bezdan bukom slapova tvojih, sve vode tvoje i vali preko mene prijeđoše“ (Ps 42, 8). Naravno, ove faze i stanja do kojih se dolazi i kroz koja se prolazi nisu neki senzacionalni događaji koji se događaju od jednom, nego se više radi o putu koji čovjeka sjedinjuje s Bogom.

Kada molitelj dođe do ovoga stupnja njegovo srce koje je ne rijetko izvor zla (Mk 7, 21), postaje malo po malo „Božje vlasništvo“ jer Božja blagotvorna milost čisti čovjekovo srce i odstranjuje iz njega sve ono što nije Božje, odnosno, ona izvorišta grijeha koja su u čovjeku proizvodila grešne strasti i u konačnici same grijeha, sada bivaju oslabljena, štoviše, i uništena. Čovjekovo srce koje je ne rijetko „posuda“ nečistoće i pokvarenosti, može postati po molitvi srca, „posuda Kristovih miomirisa“ te mjesto u kojem Bog prebiva. Isus naziva blaženima sve one koji su čista srca i govori da će oni moći Boga gledati (Mt 5, 8). Ovdje se krije teologija Palamasa te možemo iščitati da ovo gledanje Boga nije rezervirano samo za eshatološku stvarnost već i za našu sadašnjost u kojoj sjedinjujući se s Kristom možemo već ovdje na zemlji postati sakramentalni znak, štoviše, to bi nam trebao biti cilj i zadaća da Božje kraljevstvo bude prisutno u nama i po nama se širi u ovome svijetu.⁶¹

Za hezihaste ovaj doseg u molitvi je bio dodirna točka njihovog gledanja taborskog svjetla. Spomenuli smo ranije da umna molitva kada postane umno – srdačna je već jedna ozbiljnija faza u kojoj molitelj već moli, srcem i u srcu – Isusovu molitvu. Ova faza je u hezihazmu već početak viđenja nestvorene božanske svjetlosti, iste one svjetlosti koju su učenici vidjeli iz proslavljenog Krista na gori Tabor kad su ga vidjeli u slavi. Ovdje Palamas govori o božanskim energijama koje su nestvorene, a istovremeno čovjeku dostupne i po njim čovjek ima pristup i udio u božanskom životu.⁶² Za mnoge ova teološka istina koja je ujedno i njegovo vlastito iskustvo je ostala neprihvatljiva ili jednostavno stavljena samo po strani. No, ipak Bog koji je Bog skriveni (Iz 45,15) postaje tako otkriven u životu i iskustvu svetih monaha hezihasta po Isusovoj molitvi.

Ova molitva srca je put za samo čovjekovo predanje Bogu. Otvarajući svoje srce Bogu kroz molitvu, čovjek se otvara Božjoj ljubavi koja ga potpuno preobražava i čini njemu sličnim. Čovjekova sloboda ostvaruje svoj vrhunac u potpunosti kada se otvara Božjoj milosti koja od njega traži suradnju. Na ovaj način molitelj – vjernik postaje sličan svetoj Bogorodici koja je najbolji primjer otvorenosti i suradnje s Božjom milosti. Možemo slobodno o Isusovoj molitvi razmišljati kao o ključu koji nam otvara vrata Božjeg srca.

⁶¹ Usp. Zvonko Kurečić (ur.), Ispovijesti ruskog hodočasnika svojem duhovnom ocu, 18.

⁶² Usp. Antun Japundžić – Richard Pavlič, Grgur Palamas; Otajstvo spasenja kao milost divinizacije, 56.

2.3. Isusova molitva kao put sjedinjenja s Bogom

U hezihastičkoj duhovnosti primjenjujući Isusovu molitvu kao neprestanu molitvu – monah konkretno živi apostolsku zapovijed – „molite se bez prestanka“ (1 Sol 5, 17). Na ovaj način hezihast neprestano boravi u Božjoj prisutnosti i ostaje trajno povezan s njime. Ovakav način življenja ima za cilj da čovjeka sve više i više učini Bogolikim. Neprestanom molitvom Duh Sveti trajno puni čovjeka svojom milošću i čini ga svetim – Kristu nalik. Isusova molitva upravo ide u tom pravcu. Zazivajući njegovo ime on nam odgovara tako što nam daje svoju milost i izljeva na nas svoga Svetog Duha. Također, Isusova molitva ima za cilj otvoriti se Bogu i slušati njegov glas.

Ova molitva ima više stupnjeva uspinjanja prema Bogu kao i faza kroz koje hezihast prolazi. A te faze su: čišćenje, prosvjetljenje i sjedinjenje. Od početne usmene odnosno umne molitve do molitve srca, postoji još jedan viši stupanj do kojeg hezihast dolazi trajnim naporom, a to je imati udjela u Kristu i njegovoj molitvi. Razlika između drugog i trećeg stupnja je u tome što na drugom čovjek svojim zalaganjem, naporom svoje volje drži um sabran u srcu, a na trećem stupnju to čini sama Božja energija ili milost (blagodat) koja neprestano zadržava um u srcu.⁶³

Prvi stupnjevi molitve, kada ih promatramo sa strane, više su odraz čovjekovog djelovanja i izgleda da je on glavni djelatnik u vlastitom duhovnom životu. Sada dolazimo do faze gdje to više nije sam čovjek, već Bog odnosno Isus koji moli u nama i za nas i ovdje razumijevamo puni smisao naziva „Isusova molitva“ jer upravo u ovoj fazi Isus je onaj koji moli u nama i za nas i molitva postaje u potpunosti Isusova. Ovo stanje duše prekrasno opisuje sveti Grgur Sinajski koji pokušavajući dati definiciju o molitvi govori: „Moliti – to je Bog, koji djeluje sve u svemu. Moliti jest Bog – nije nešto što polazi od mene, nego nešto u čemu ja imam udjela; nije u prvom redu nešto što ja činim, nego je to Bog koji djeluje u meni.“⁶⁴ Ovaj doseg u duhovnom životu je plod Božje milosti kojeg Boga daje onima koje hoće i kada hoće. Stoga, hezihazam nas uči jednoj istinskoj askezi, trajnom vježbanju i poduzimanju napora s naše strane, a opet s druge strane potpunog predanja i posvemašnje ovisnosti o Bogu. Isusova molitva u hezihazmu je trajno pokušavanje i traženje načina ulaska u božanski život i traganje za Božjom milosti. Dolaženje do ovog stupnja je Božji odgovor onomu koji ga je ustrajno tražio i na koncu pronašao.

⁶³ Naum Ilievski, Isusova molitva uma u srcu i harmonija asketsko – hezihastičkog duhovnog rasta, 949-958.

⁶⁴ K. Ware – E. Jungclaussen, Uvod u molitvu srca, 10.

No, da bismo bolje razumjeli ovaj put sjedinjenja s Bogom i važnost Isusove molitve, trebamo se vratiti na naše početke. Trebamo postati svjesni tko smo i kako je započeo naš put. Ono što je bio početak našeg puta jest sakrament krštenja. Po tom svetom sakramentu postali smo Božji posinjeni sinovi i kćeri u Kristu. Tim činom Bog je na nas izlio svoga Svetog Duha i od tada je Krist u nama prisutan. Iz ove istine sveti Grgur Sinajski daje opet jednu zanimljivu definiciju molitve govoreći da je molitva; otkrivanje krštenja.⁶⁵ Kako i na koji način otkriti Krista u nama kojeg smo primili krštenjem? Odgovor se nalazi upravo u Isusovoj molitvi odnosno u zazivanju Isusovog imena.

Isusovo ime ima božansku snagu. Zazivanjem Isusovog imena zovemo onoga koji je u nama prisutan već od samoga krštenja. Zazivajući to sveto ime postajemo svjesniji tog Božjeg dara u nama samima. Isusovo ime donosi nam svjetlo i daje nam spoznati istinu. Ono raspršuje zabludu i razgoni tamu koja je u našem srcu prisutna, a zbog koje ne vidimo divni Božji dar u nama. Kada u dubokoj i iskrenoj molitvi zazivamo Isusovo ime, Krist u nama kao da se oslobađa odnosno – On raste, a mi se umanjujemo – te se punimo Duhom Svetim. Svetogorski starac sveti Efrema Arizonski govoreći o umnoj molitvi iznosi slijedeće: „Neka se cijela tvoja duša s ljubavlju priveže za smisao molitve, tako da tvoj um, tvoj unutrašnji glas i tvoja volja – tri sastavna elementa tvoje duše – postanu jedno i da jedno postane ovo troje. Na taj će način čovjek koji je slika Presvetoga Trojstva stupiti u vezu i sjediniti se s prototipom.“ Nadalje kaže: „Gdje god djeluje molitva, tamo je Krist s Ocem i Duhom Svetim – Presveto Trojstvo – istobitno i nerazdjeljivo. Gdje god je Krist – Svjetlost svijeta – tamo je i vječna svjetlost drugog svijeta, tamo je mir i radost, tamo su anđeli i sveci, tamo je veličanstvenost Božjeg kraljevstva. Blaženi su oni koji su se još za života obukli u Svjetlost svijeta odnosno u Krista jer oni već nose odjeću neraspadljivosti.“⁶⁶ Dakle, Božje kraljevstvo je u nama. Primili smo ga na svome krštenju. Onu bijelu haljinu koju smo na krštenju obukli, a kasnije u životu isprljali, sad ponovo uz pomoć Isusove molitve čistimo i činimo je bijelom.

U ovoj duhovnoj spoznaji starca Efrema možemo iščitavati Palamasovu misao glede hezihazma jer je govorio o toj svjetlosti osmog dana, taborskom svjetlu i pobožanstvenjenju čovjeka. Ono se nalazi u čovjeku i čovjek svojim naporom, askeзом, a opet nadasve Božjom milošću dolazi do tog mističkog sjedinjenja s Bogom po Isusovoj molitvi.⁶⁷ Isusova molitva ima za cilj da čovjeka preobrazi i da ga učini Kristu nalik, da čovjek postane svet Božjom svetošću. Ona od ljudi ako je ustrajno i iskreno mole čini anđele i svece.

⁶⁵ Usp. Isto, 11.

⁶⁶ Izdavačka kuća „Kyrios“, *Starac Efrema Arizonski*, <https://kyrios.hr/> (pristup: 22. 3. 2022.)

⁶⁷ Usp. Zvonko Kurečić (ur.), *Ispovijesti ruskog hodočasnika svojemuh duhovnom ocu*, 18.

3. HEZIHAM I ISUSOVA MOLITVA IZ KATOLIČKE PERSPEKTIVE

Gospodin Isus je želio da svi njegovi učenici budu jedno (Iv 17, 21). Nažalost, 1054. godine dogodio se Veliki raskol koji je odvojio istok od zapada, odnosno istočno pravoslavlje od latinskog zapada. Taj nesretni događaj uvelike je obilježio povijest Crkve. Od tada svaka je strana krenula svojim putem ne izgrađujući Božje kraljevstvo zajedno, nego štoviše, istočni i zapadni kršćani postali su dvije međusobno suprotstavljene strane. Kroz povijest, od raskola 1054. godine pa na ovamo, postojale su neke tendencije i pokušaji da dođe do ponovnog ujedinjenja. Ti pokušaji su uglavnom bili osuđeni na propast.

Nakon istočnog raskola bila su dva važnija pokušaja sjedinjenja istoka i zapada – prvi u trinaestom, a drugi u petnaestom stoljeću.⁶⁸ Zbog vojno – političkih problema bizantsko carstvo je bivalo sve slabije, a napadi i jačanje turske vojske, odnosno osmanskog carstva, sve jači i žešći. Ovakvo stanje nagnalo je istok da pomoć traži od zapada. Car Mihajlo VIII. želio je postići ujedinjenje iako je imao i političke motive. Godine 1274. u Lyonu je održan sabor gdje su pravoslavci pristali priznati papine uvjete te *Filioque*, ali je ipak većina klera i laika u među pravoslavljem to odlučno odbila te je taj pokušaj propao.⁶⁹ Među istočnim i zapadnim kršćanima po pitanju ujedinjenja nije bilo nikakvog pomaka. S jedne strane, na zapadu se razvijala skolastička teologija koja je više imala jezik filozofije nego otaca, dok na istoku jača i dalje se razvija otačka misao.

U 14. st. u pravoslavnoj Crkvi jača mistična teologija kojoj je bio predvodnik sveti Grgur Palama arhiepiskop solunski. Njegova teologija je, kako smo već ranije spomenuli, uključivala učenje o Božjoj prirodi i o veoma posebnoj metodi molitve koju su primjenjivali sveti oci hezihasti. Ovakav pristup i shvaćanje nije bilo prisutno na zapadu. Tamo je više bio prisutan filozofski i racionalni pristup u teologiji. Na istoku gdje je bio predvodnik Palama, filozofija kao da nije poželjna. On veliki naglasak stavlja na uliveno znanje koje Duh Sveti daje onima koji mu se u molitvi potpuno predaju. Palama gradeći svoje stajalište ima pred očima misli otaca koji su govori oslanjajući se na apofatičku teologiju te dolazili do zaključaka da mi možemo malo ili gotovo ništa valjano reći o Bogu osim ako nam Bog sam ne očituje sebe i ono što nam želi reći o sebi. Stoga poznata je Palamasova čuvena izjava kako više mudrosti ima onaj koji je primio makar samo i kapljicu mudrosti od Duha Svetoga nego

⁶⁸ Usp. Timothy Ware, *Pravoslavna Crkva*, 54.

⁶⁹ Usp. Isto, 54.

cijeli red helenskih mudraca.⁷⁰ Tako u 14. st. nastaje tzv. hezihastički spor koji je pravoslavlje još više utvrdio, a s druge strane udaljio od zapada i rimokatoličanstva.

Drugi pokušaj ujedinjenja između istoka i zapada dogodio se u 15. st. koncilom u Firenci 1438. – 1439. godine gdje su bili prisutni carigradski patrijarh i brojna delegacija pravoslavne Crkve i predstavnici drugih pravoslavnih Crkava.⁷¹

3.1. Koncil u Firenci i tumačenje Palamasove teologije

Palamasova teologija na istoku je proglašena pravovjernom i shvaćena kao izvanredan doseg pravoslavlja koji se dogodio nakon sedam ekumenskih sabora. No, na zapadu njegova misao nije shvaćena kao razvitak teologije nego više kao spona koja je onemogućila daljnji napredak ka uspostavi jedinstva.

Sedamnaesti opći sabor koji se trebao održati u Baselu, premješten je u Firencu (1439. – 1442.). Glavni cilj tog koncila bila je uspostava jedinstva s Istočnom Crkvom. Sudjelovalo je mnogo pravoslavnog svećenstva na čelu s carigradskim patrijarhom i nicejskim metropolitom. Nakon dugih i teških rasprava došlo je do kakvog takvog ujedinjenja jer su papa i grčka pravoslavna Crkva potpisali dekret o jedinstvu *Laetentur coeli* (6. 7. 1439.) u kojem su Grci prihvatili primat rimske Crkve i *Filioque*, te nauk o čistilištu da bi se nakon toga, povratkom kući, ipak pokazalo da od strane pravoslavlja to neće biti prihvaćeno.⁷²

Kroz povijest teologije pitanje o čovjekovoj mogućnosti da gleda Boga licem u lice bilo je na dugo i široko diskutirano. Naime, poteškoća se sastoji u sljedećem: čovjek je stvorenje, što znači da je i razumsko biće koje je u određenom smislu ograničeno, stoga je sasvim izvan njegovih mogućnosti da bi razumom mogao postići gledanje Boga, odnosno umnom molitvom kako su hezihasti tvrdili. Ovdje se postavlja pitanje blaženog gledanja (*visio beatifica*) i poistovjećivanje njega s gledanjem u hezihazmu, naravno s drugačijim tumačenjem, ali isto tako njihovo shvaćanje glede Božje biti. U tom kontekstu su značajni hezihasti koji su negirali mogućnost blaženog gledanja držeći da ono nije ostvarivo niti nadnaravnim gledanjem razuma. Oni su držali da postoji određeno nestvoreno božansko svjetlo koje proizlazi iz Boga kao nekakva emanacija. Po njima takva svjetlost može biti viđena tjelesnim očima (kao što je bio slučaj s apostolima na gori Tabor) te da upravo kroz

⁷⁰ Biblioteka Svetosavlje, John Meyendorff, Sveti Grgur Palamas i pravoslavna mistika: Teologija hezihazma svetog Grgura Palamasa, <https://svetosavlje.org/teologija-isihazma-svetog-grigorija-palame-iz-knjige-sveti-grigorije-palama-i-pravoslavna-mistika/?pismo=lat> (13. 3. 2022.)

⁷¹ Usp. Timothy Ware, Pravoslavna Crkva, 61.

⁷² Usp. August Franzen, Pregled povijesti Crkve, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., 201.

takvo svjetlo biva postignuta radost na nebu. Međutim, ovo nije u skladu s katoličkom naukom koja drži da se blaženo gledanje može ostvariti pomoć nadnaravne milosti koju nam Bog daje u nebu, a takvo nešto sv. Toma Akvinski naziva svjetlo slave (*lumen gloriae*) kojim čovjek biva nadnaravno osposobljen za gledanjem Boga.⁷³ Za ovu tvrdnju je iznimno važna konstitucija Benedikta XII. koja se zove *Benedictus Deus*, a koja tvrdi govoreći o svetim dušama koje su otišle u nebo nakon Kristovog trpljenja i smrti te će one: gledati i gledaju Božju bit intuitivnim gledanjem i licem u lice, bez posredovanja bilo kojeg stvorenja koje bi imalo smisao viđenog objekta, nego će gledati Božju bit koja će im se pokazati neposredno, bez vela, jasno i otvoreno, te da će tako gledajući uživati u istoj Božjoj biti, isto tako da su zbog takvog gledanja i uživanja duše onih koji su umrli uistinu blažene te imaju život i pokoj vječni, pa i duše onih koji su poslije umrli gledat će istu Božju bit i u njoj će uživati i prije općeg suda; te da je takvo gledanje i uživanje Božje biti čin vjere i nade, koji se u njoj gube, budući da su vjera i nada prave teološke kreposti; i nakon što kod njih započne takvo intuitivno gledanje i gledanje licem u lice i uživanje, isto gledanje i uživanje nastavit će postojati bez ikakvog prekida i prestanka spomenutog gledanja i uživanja, te će se produžiti do posljednjeg suda, a od tada sve dovijeka.⁷⁴ Dakle, poistovjećivanje taborskog svjetla koje je za hezihaste stvarno, a ne simbolično i blaženog gledanja u nebu Katolička Crkva ne prihvaća kao svoj nauk.⁷⁵ Radi se zapravo o dvije potpuno različite stvari premda im se daje slično, ako ne i isto tumačenje. Palamas je tvrdio da mi poznamo njegove energije, a da bit ostaje uvijek skrivena dok papa Benedikt XII. i sv. Toma Akvinski govore o svjetlu slave kojim ćemo moći gledati Božju bit, ali tek u nebu.

3.2. Isusova molitva i „hezihazam“ u Katoličkoj Crkvi

Po pitanju zainteresiranosti katolika prema pravoslavlju, ništa tako nije zainteresiralo i privuklo katolike kao što je Isusova molitva. Iako pravoslavlje kao grana kršćanstva posjeduje bogatu duhovnu i kulturnu baštinu, ipak od svih lijepih i pozitivnih stvari Isusova molitva plijeni pozornost i postaje sve češće spominjana među kršćanima na zapadu.⁷⁶ Razlog tome jest to što je ona jednostavna, snažna i posve kršćanska. Djela apostolska na više mjesta donose izvještaje o kršćanima koji zazivlju ime Gospodnje odnosno koji su prepoznati kao

⁷³ Usp. Reginald Garrigou – Lagrange, Collection of 16 books: The One God, Aeterna press, 2016., poglavlje XII. pitanje 12, čl. 2.

⁷⁴ Heinrich Denzinger – Peter Hunerman, Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i čudoređu; „Benedictus Deus“, br. 1000, 1001., Karitativni fond UTP, Đakovo, 2002., 261.

⁷⁵ Usp. Zvonko Kurečić (ur.), Ispovijesti ruskog hodočasnika svojemu duhovnom ocu, 19.

⁷⁶ K. Ware – E. Jungclaussen, Uvod u molitvu srca; preveo Mato Balić, 13.

kršćani jer zazivlju to sveto ime (Dj 9, 14). Po tome vidimo da je Isusova molitva zapravo molitva svih kršćana, ne samo istočnih, iako se konkretno u pravoslavlju ona potpuno usidrila i pustila duboko korijenje, te je za mnoge pravoslavce neizostavan čimbenik u duhovnom životu. Hezihazam, a samim time i Isusova molitva, nije samo poznata u teološkom govoru i prakticiran u životu nekolicine pojedinaca koji su čuli o tome. Hezihazam shvaćen kao duboku duhovan i kontemplativan život također je poznat i u Katoličkoj Crkvi među kartuzijanskim redom. Razlika je u tome što Latinska Crkva grčku riječ *hesychia* prevodi s riječju *quies*.

Kartuzijanski pogled na hezihazam također svoje izvorište ima u monaškoj tradiciji gdje se uzima u obzir cjelokupan život monaha u zatvorenom samostanu, od doslovnog tjelesnog bijega od ljudskog društva do stanja kada se oslobađamo svojih misli koje nas sputavaju. Oslobođanje od misli događa se molitvom kroz mistično iskustvo. To oslobađanje vlastitih misli pomoću mističnog iskustva se smatra kao sredstvo koje nadilazi osobu, a ima svrhu da je dovede do jedinstva s Bogom pomoću neprestane molitve. Kasijan tako govori da je ukupnost života – svaki pokret srca (*omnis voluntatis cordis*) – te tako postaje svim srcem prožeta i neprekidna molitva. Stoga postoji unutarnji i izvanjski hezihazam. Izvanjski nas vodi prema unutarnjem. Samo prakticiranje samoće je esencijalno važno za hezihazam, tako da su riječi hezihazam i samoća sinonimi u monaškoj literaturi. Zapravo, hezihastička duhovnost je duhovnost osobe čija je jedina briga jedinstvo s Bogom u ljubavi. Što se tiče hezihazma, savršenstvo ljudske osobe počiva u jedinstvu s Bogom putem neprekidne molitve (ovdje je jasno da i kartuzijanci prakticiraju Isusovu molitvu) uzimajući u obzir evanđeoske savjete: Molite uvijek (Lk 18, 1), molite u svakoj prigodi (Ef 6, 18), molite se bez prestanka (1Sol 5, 17). Ovi savjeti su prisutni u Svetom pismu i treba ih uzeti doslovno.⁷⁷ Hezihazam zapravo na jedan tih i neznatan način živi i na zapadu. Kartuzijanski red u Katoličkoj Crkvi je nešto najbližije hezihastičkim monasima na Athosu ili nekim drugim samostanima u kojima se živi ovakav način života, a nalaze se u Istočnoj Crkvi. Zanimljivo je koliko u praksi zapravo i kartuzijanska duhovnost i pravoslavni hezihazam imaju dodirnih točaka. Uspoređujući kartuzijansko poimanje tišine, odnosno *quies contemplationis* s pravoslavnim *hesichya*, možemo slobodno reći da se radi o gotovo dvije identične stvarnosti iako pravoslavni nauk o nestvorenim božanskim energijama na način kako ga je izložio Palamas nije prisutan na zapadu.

⁷⁷ Cartusian, *The way of Silent Love*; Carthusian Novice Conferences: *The Beautitudes*, Cistercian Publications, 1993., 18.

Iz ovoga možemo iščitati da nam hezihazam, a još manje Isusova molitva nije nešto strano ni daleko, kao ni nešto što je prisutno samo na istoku već je također prisutno i na zapadu u Katoličkoj Crkvi, ali ipak na jedan poseban način. U pravoslavlju je hezihazam ideal življenja Kristova evanđelja i jedan od preporučivanih puteva do Boga, dok je u katolicizmu više rezervirano za posebne redove baš kao što su kartuzijanci jer imaju i uvjete za to. Za većinu katolika ovo je još neotkrivena riznica dobara te je s ekumenske strane bitno znati da i katolici i pravoslavci makar u praksi, iako još ne u nauku, imaju zajedničku točku baš u najvažniju pravoslavnoj duhovnosti – hezihazmu. Kad se zapravo uđe malo dublje u povijest vidimo da je to zajednička baština dviju sestrinskih Crkava koje imaju više od deset stoljeća zajedničkog puta i da se monaštvo unatoč podjelama nastavilo razvijati u pravome smjeru.

Talijanski teolog Marco Toti na novinarov upit kako hezihastička molitva može približiti katolike i pravoslavne, rekao je kako se hezihastička duhovnost temelji na nauci crkvenih otaca. Bolje upoznavanje crkvenih otaca na zapadu, što se već događa, može pridonijeti zbližavanju pravoslavnih i katolika, zbližavanju dvaju plućnih krila kako je rekao Ivan Pavao II. A na upit zašto ga toliko očarava hezihazam, rekao je kako je na Zapadu malo poznat. U svojoj knjizi „Povijesno vjerski vidici hezihazma“ objašnjava da hezihazam ne treba shvaćati kao neko očitovanje kršćanske duhovnosti, nego kao srž, odnosno kompendij kršćanstva, to jest usredotočiti sve na bitno, a to je srž kršćanske duhovnosti, odnosno molitve.⁷⁸

3.3. Pobožnost imenu Isusovu u Katoličkoj Crkvi

Premda ne tako zastupljeno kao na istoku, pobožnost imenu Isusovu ostala je prisutna i prakticirana kroz čitavo vrijeme u Katoličkoj Crkvi. Na istoku ova pobožnost je shvaćena kao zlatni put prema nebu, a na zapadu kao samo jedan od mogućih puteva i pobožnosti. U Katoličkoj Crkvi blagdan Isusovog imena slavi se 3. siječnja, a po liturgijskom kalendaru mjesec siječanj je posvećen pobožnosti imenu Isusovu.

Shvaćanje važnosti imena Isusova u katoličanstvu nije ostalo zanemareno. Govoreći o snazi i koristi Isusovog imena, sveti Toma Akvinski zaključuje sljedeće: snaga imena Isusova je velika i višestruka. Ime Isusovo je utočište pokornika, olakšanje bolesnika, pomoć u borbi,

⁷⁸ Radio Vatikan, Glas Crkve i pape u dijalogu sa svijetom, http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2008/01/22/marco_toti_o_isto%C4%8Dnoj_duhovnosti/cro-181776 (27.4.2022.)

naš oslonac u molitvi jer nam zadobiva oprostjenje grijeha, milost spasenja duše, pobjedu u napastima, jakost i povjerenje da ćemo zadobiti spasenje.⁷⁹

Pobožnost imenu Isusovu je u Katoličkoj Crkvi prisutna od samih početaka. Sveti su oci obilato koristili novozavjetne tekstove vezane uz Isusovo ime te u teološkim razmišljanjima na taj način izražavali ispovijed svoje vjeru u spasitelja. Tako, sveti Grgur iz Nise je u svom pismu Nemesiu pisao o pobožnosti imenu Isusovu i o čudima koja su se događala na zazivanje tog imena.⁸⁰ Kroz povijest Crkve ova pobožnost se nastavlja širiti. Papa Grgur X bulom od 21. 9. 1274. potiče blaženog Ivana iz Vercellia, generalnog upravitelja otaca dominikanaca da se taj red zauzme za širenje pobožnosti imenu Isusovu, a prvu bratovštinu Presvetog imena Isusova utemeljio je pater Andre Diaz, dominikanac 1432. u Lisabonu u Portugalu.⁸¹ Uz pater Diaza još je i vezano čudo u Portugalu kad je harala kuga gdje je on potičući na pobožnost presvetom imenu Isusovu isprosiio milost prestanka kuge.

Presveto Ime Isusovo u liturgijskim slavljinama počelo se osobito štovati od XIV. st. kao liturgijski spomen, ponajprije u franjevačkom redu slavi se od 1530. godine. Štovanje Presvetog Imena Isusova potaknuo je sveti Bernard iz Clairvauxa, a najveći promicatelji bili su sveti Bernardin Sijenski, sveti Ivan Kapistran i sveti Leonardo de Porto Maurizio. Sveti Bernardin Sijenski podizao je zastavu s natpisom IHS, a kasnije se taj ukras klesao u kamen i urezivao u drvo. Sveti Bernardin i sv. Ivan Kapistran nosili su sa sobom monogram Presvetog Imena Isusova po naseljima u kojima su propovijedali i u tom znaku blagoslivljali bolesnike. Događala su se brojna čudesa i ljudi su se klanjali pred znakom Imena Isusova. Zbog toga je čak pokrenut postupak protiv sv. Bernardina pred sudištem pape Martina V sveti Ivan Kapistran uspio je ne samo obraniti sv. Bernardina na tom sudu već je i sam papa Martin V. odobrio i pomagao, a i sudjelovao u procesiji s drvenom pločicom s Presvetim Imenom Isusovim, koja se čuva u bazilici Santa Maria u Aracoeli u Rimu.⁸²

Punu formulaciju pobožnosti imenu Isusovu u Katoličkoj Crkvi imamo u 19. st. Prema mističnim objavama jednoj časnoj sestri iz Toursa u Francuskoj nastaje krunica na čast imenu Isusovu kao i litanije te pohvale imenu Božjemu. Molitva zlatne strijele temelji se na izvješćima o Isusovim vizijama od strane časne sestre Marije od Svetog Petra, karmelićanke iz Toursa, 1843. godine. To je molitva zadovoljštine u slavu Svetoga Imena Božjega. To je i naknada za nepoštivanje nedjelje i zapovijedanih blagdana. Dana, 16. ožujka 1844., Isus je prema viziji rekao časnoj sestri Mariji: „O, kad bi samo znala kakvu veliku zaslugu stječeš

⁷⁹ Apostolski centar „Sav tvoj“, Pobožnost imenu, glavi i licu Isusovu; Ljubav i žrtva, 32., Zagreb, 2007., 27.

⁸⁰ Usp. Isto, 8.

⁸¹ Usp. Isto, 9.

⁸² Usp. Bitno.net, <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/blagdan-imena-isusova-ime-isusovo/> (27.4.2022.)

rekavši makar jednom, Božje je ime vrijedno divljenja, u duhu naknade za bogohuljenje.“ Sestra Marija je izjavila, da joj je Isus rekao da su dva grijeha koja Ga najteže vrijeđaju bogohuljenje i sknavljenje nedjelje. Ovu molitvu nazvao je „Zlatna strijela“, rekavši da će ga oni koji je budu molili ugodno probosti, ali i zaliječiti one druge rane koje su mu nanesene zlobom grešnika. Sestra Marija od svetog Petra vidjela je, „kako iz Presvetog Srca Isusova, ljupko ranjenog ovom 'Zlatnom strijelom', izviru bujice milosti za obraćenje grešnika“. Ova se molitva pojavljuje u knjizi „Zlatna strijela“, u autobiografiji sestre Marije od Svetog Petra. U svojoj knjizi napisala je, da joj je Isus u svojim vizijama rekao da je čin svetogrđa poput „otrovne strijele“, otuda i naziv „Zlatna strijela“ za ovu popravnu molitvu.⁸³

Iz svega možemo zaključiti da je i na Zapadu u Katoličkoj Crkvi bila prisutna pobožnost imenu Isusovu od čega su ostali brojni zapisi i svjedočanstva o čudesima koja su se događala pri ovoj pobožnosti. No, isto tako nije bila zastupljena ona duboka duhovnost koja prati pobožnost i zazivanje Isusovog imena kao što je to slučaj na istoku gdje je to sama srž duhovnog načina življenja premda pri teološkom tumačenju i shvaćanju važnosti Isusovog imena u duhovnom životu postoje neke dodirne točke.

⁸³ Usp. The Golden Arrow, The Revelations of Sr. Mary of St. Peter, TAN books, Charlotte, 2012. 9.

ZAKLJUČAK

Hezihazam možemo promatrati kao jedan od mogućih puteva kršćanskog savršenstva iako se ovaj put često u pravoslavlju nameće kao jedini. Ovaj stil življenja na najbolji mogući način daje živjeti puni ideal evanđelja. Nije bez razloga prisutna ta činjenica da odavde proizlazi sva mistična teologija Istočne Crkve. Kao potvrda bio je hezihastički spor koji je razriješio sve pomutnje koje su do tada bile prisutne.

Vidjeli smo kako Palamasova teologija približava kršćaninu otajstvo Božjeg utjelovljenja i osvjetljava istinu o čovjekovom pobožanstvenjenju te samim time kao da čovjeku grešniku budi nadu u Božje milosrđe i vječni život koji se često u našim srcima čini kao nešto nedostižno ili rezervirano za neke posebne ljude, a ne za svakoga od nas. Palamas ide korak dalje. On nam nudi jednu radost koju nam donosi po spoznaji da već ovdje i sada imamo ono što nas čeka s onu stranu života, a nalazi se u našem srcu. Spoznaja tog Božjeg dara koji je u nama, a kojeg Palamas osvjetljava po Isusovoj molitvi budi nadu u život vječni te jača vjeru u Kristovo uskrsnuće. Možemo stoga reći da je njegova teologija o taborskom svjetlu i nestvorenim božanskim energijama pokretač nade i vjere u Uskrsloga jer vječnost kušamo već ovdje i sada, a kasnije u punini.

Isusova molitva, shvaćena na ispravan način, u životu kršćanina postaje veza s Bogom po kojoj se spašavamo, po kojoj pobjeđujemo napasti, rastemo u ljubavi i spoznaji te primamo obećanu baštinu. Ova molitva je kao izvor čiste vode iz koje izvire Život i koja kada teče oživotvoruje sve što dotakne. Ona je ključ koji otvara vrata Isusovog Srca iz kojeg izviru bujice vode žive. Razmišljajući o Isusovoj molitvi dolazimo do spoznaja o njevoj važnosti. Mogli bismo slobodno da je ona za duhovni život kao disanje po kojem udišemo dah život vječnoga, da je ona kruh svagdašnjim koji treba biti prisutan uvijek na našem duhovom stolu. Veliki je dar otkriti ju i nastojati ugraditi u svoj svakodnevni život.

Promatrajući i proučavajući, te imajući pred očima sve ovo navedeno u ovome radu, možemo slobodno zaključiti da je hezihazam kao kamen temeljac na kojem se počelo i nastavlja graditi cijelo pravoslavlje. Hezihazam odnosno Isusova molitva je dobro udaren temelj na kojem se gradi velika duhovno – teološka zgrada pravoslavne baštine u kojoj se rađaju veliki sveci i naučitelji koje smo već susretali. Po pitanju ekumenskog dijaloga nalazimo mnogo dodirnih točaka te se otvaraju nove mogućnosti suradnje, a samim time i zajedničkog nastojanja oko vidljivog jedinstva Crkve. Sve u svemu uviđamo da je ovaj dio pravoslavne duhovnosti protkan velikom mistikom te je u današnje vrijeme privukao mnogo simpatije sa zapada.

BIBLIOGRAFIJA

A) Izvori

Biblija. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.

Benedikt XVI. *Verbum Domini – Riječ Gospodnja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011.

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA. *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994.

Heinrich Denzinger – Peter Hunermann. *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Karitativni fond UPT „NE ŽIVI ČOVJEK SAMO O KRUHU“, Đakovo, 2002.

B) Knjige

Antun Japundžić – Richard Pavlič. *Grgur Palamas: otajstvo spasenja kao milost divinizacije*, Glas Koncila, Zagreb, 2021.

Carthusian. *The way of Silent Love; Carthusian Novice Conferences: The Beatitudes*, Cistercian Publications, 1993.

Dorotej, Monah. *Povijest monaštva: od svetog Antuna do svetog Bernarda*, Široki Brijeg, 2006.

Franzen, August. *Pregled povijesti Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.

Hahn, Scott. *Znakovi života: tumačenje katoličkih vjerovanja, pobožnosti i običaja*, Verbum, 2011.

Garrigou – Lagrange, Reginald. *Collection of 16 books*, Aeterna Press, 2016.

K. Ware – E. Jungclaussen. *Uvod u molitvu srca*, preveo Mato Balić, Zagreb, 1983.

Meyendorff, John. *Byzantine Theology*, Fordham University Press, New York, 1983.

Sušac, Miljenko. *Pobožnost imenu, glavi i licu Isusovu*, Apostolski centar „Sav tvoj“, Zagreb, 2007.

Stinissen, Wilfrid. *Moje je ime u tebi*, Naklada sv. Antuna, Zagreb, 2013.

The Golden Arrow, *The Revelations of Sr. Mary of St. Peter*, TAN books, Charlotte, 2012.

Ware, Timothy. *Pravoslavna Crkva*, Prosvjeta, Zagreb, 2005.

Zvonko Kurečić (ur.). *Ispovijesti ruskog hodočasnika svom duhovnom ocu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.

C) Članci

Ilievski, Naum. Isusova molitva uma u srcu i harmonija asketsko – hezihastičkog duhovnog rasta, u: *Bogoslovska Smotra*, 76 (2006.) 4, 949 - 958.

D) Web mjesta

Biblioteka Svetosavlje, (objavljeno: 25. 2. 2012.) <https://svetosavlje.org/teologija-isihazma-svetog-grigorija-palame-iz-knjige-sveti-grigorije-palama-i-pravoslavna-mistika/?pismo=lat> (pristup: 15.12.2021.)

Bitno. net, Blagdan Imena Isusova – „Ime nad svakim Imenom“ (objavljeno: 3.1.2022.) <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/blagdan-imena-isusova-ime-isusovo/> (pristup: 27.4.2022.)

Encyclopaedia Britannica, Gregory of Sinai, Greek Orthodox Monk, <https://www.britannica.com/biography/Gregory-of-Sinai> (pristup: 12.22.2021.)

Greek Othodox Archdiocese of America, <https://www.goarch.org/-/the-jesus-prayer> (pristup:6.5.2022.)

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25340> (pristup: 4.11.2021.)

Hesychasm and Art: The Appearance of New Iconographic Trends in Byzantine and Slavic Lands in the 14th and 15th Centuries, 8 – 9, (objavljeno:2014.) <https://www.jstor.org/stable/j.ctt13www4f.9?seq=9> (pristup:6.5.2022.)

Izdavačka kuća „Kyrios“, <https://kyrios.hr/category/tekstovi/> (pristup: 22.3.2022.)

Jesus prayer – prayer of the Heart, <https://www.orthodoxprayer.org/Jesus%20Prayer.html> (pristup: 8.5.2022.)

Jean – Claude Larche, ISIHAZAM I ŠESTI SVEOPĆI KONCIL, preveo Atanasije Jevšić, https://web.archive.org/web/20080213212804/http://www.verujem.org/teologija/larse_palamaivivaselj_enskisabor.htm (pristup:15.12.2021.)

Pemptousia, Hesychasm and Theology: A Contribution to the Dialogue concerning the Great and Holy Synod, (objavljeno: 25.4.2016.) <https://pemptousia.com/2016/04/hesychasm-and-theology-a-contribution-to-the-dialogue-concerning-the-great-and-holy-synod/> (pristup:6.5.2022.)

Radio Vatikan, Glas Crkve i pape u dijalogu sa svijetom, (objavljeno: 22.1.2008.)

http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2008/01/22/marco_toti_o_isto%C4%8Dnoj_duhovnosti/cro-181776 (pristup: 24.4.2022.)

Radio Svetigora, (objavljeno:27.11.2021.) <https://svetigora.com/zitije-svetog-grigorija-palame/>
(pristup: 14.12.2021.)

Sveti Grgur Palama, Molite se bez prestanka, http://www.pravoslavni-odgovor.com/Crkva_Hristova/molite_se_neprestano.htm (pristup: 9.5.2022.)

The Catholic Encyclopedia, online edition, (objavljeno:2021.)

<https://www.newadvent.org/cathen/07301a.htm> (pristup: 25.11.2021.)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Kojom ja, Ivan Šesto, kao pristupnik za stjecanje zvanja magistra teologije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 5. svibnja 2022.

Potpis

THE JESUS PRAYER AND HESYCHASM

SUMMARY

Hesychasm as a spiritual and theological direction in Orthodoxy originated in the 14th century at the Fifth Council of Constantinople. Although defined then, hesychasm has its roots in the very beginnings of Christianity and monasticism. Hesychasm strives for a harmonious and hidden life seeking God's presence. The holy Hesychast fathers advocated a special method of prayer that led them to the experience of God, and their experience consisted of seeing uncreated divine light. For them, this vision was the culmination of the spiritual experience on earth. With the help of Jesus prayer, which reads: „Lord Jesus Christ, Son of God, have mercy on me sinner“, the Hesychast, with the help of God's grace, can see the same light and glory seen by the apostles during the Transfiguration on Mount Tabor. That light is their experience of God. This claim drew a lot of controversy over hesychasm, which led to the Fifth Council of Constantinople. The main representative of this theology was St. Gregory Palamas, Bishop of Thessaloniki.

Key words: hesychasm, uncreated energy of God, uncreated divine light, Gregory Palamas, Jesus prayer, prayer of the mind, prayer of the heart, deification